

KONSTITUCINIS *NON BIS IN IDEM* PRINCIPAS BAUDŽIAMOJOJE JUSTICIJOJE: ŠIUOLAIKINĖ SAMPRATA IR AKTUALŪS TAIKYMO KLAUSIMAI

Rima Ažubalytė

*Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos
Baudžiamosios teisės ir proceso institutas
El. paštas: rima.azubalyte@mruni.eu*

Oleg Fedosiuk

*Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos
Baudžiamosios teisės ir proceso institutas
El. paštas: olfed@mruni.eu*

Santrauka. Straipsnyje nagrinėjamas visuotinai pripažintas teisės principas, draudžiantis dvigubą baudimą už tą patį nusikaltimą (*non bis in idem*). Tyrime išskiriami esminiai šio principo elementai, išvystyti Europos Žmogaus Teisių Teismo ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimuose, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimuose, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyse. Straipsnyje pateikiama *non bis in idem* principo loginė struktūra ir pabrėžiama, kad jos turinį atskleidžia atsakymai į tris esminius klausimus: 1) ką reiškia už nusikaltimą; 2) ką reiškia už tą patį (*idem*); 3) ką reiškia antrą kartą (*bis*) bausti ar persekioti. Išsamūs atsakymai į šiuos klausimus ir sudaro straipsnio turinį. Taip pat aptariamos klaidos, lemiančios *non bis in idem* pažeidimų nustatymą konkrečioje byloje, nurodomi šių pažeidimų galimi ištaisymo variantai, kuriuos gali pasirinkti teismas, atsižvelgdamas į baudžiamosios bylos specifiką.

Reikšminiai žodžiai: *non bis in idem*, baudžiamosios prigimties nusižengimas, dvigubas baudimas ir persekiojimas, *res judicata*, esminės ankstesnio proceso klaidos ištaisymas.

Įvadas

Viena iš pamatinių teisinių idėjų, išreiškiančių civilizuoto teisingumo esmę, yra ta, kad niekas neturi patirti bausmės du kartus už tą patį nusikaltimą (lot. *nemo debet bis puniri pro uno delicto*). Šis principas, kurio trumapas pavadinimas *non bis in idem*¹, verčiamas *ne du kartus už tą patį*, įtvirtintas Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto (toliau – Paktas)² 14 straipsnio 7 dalyje, Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – Konvencija)³ protokolo Nr. 7 4 straipsnyje, Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos (toliau – Chartija)⁴ 50 straipsnyje, Konvencijos dėl Šengeno susitarimo, 1985 m. birželio 14 d. sudaryto tarp Beniliukso ekonominės sąjungos valstybių, Vokietijos Federacinės Respublikos ir Prancūzijos Respublikos Vyriausybių dėl laipsniško jų bendrų sienų kontrolės panaikinimo, įgyvendinimo (toliau – Konvencijos dėl Šengeno susitarimo, KŠSĮ)⁵ 54 straipsnyje ir kituose Europos Sąjungos teisės aktuose⁶. Šio principo turinys yra aiškinamas Europos Žmogaus Teisių Teismo

¹ Šis principas Europos Sąjungos teisės kontekste yra vadinamas *ne bis in idem* principu. Šiame straipsnyje abu pavadinimai vartojami kaip sinonimai.

² „Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas“, LRS, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.174848>.

³ „Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija“, LRS, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.19841>.

⁴ „Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija“ (2016/C 202/02), LRS, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016P/TXT&from=HU>.

⁵ „Konvencija dėl Šengeno susitarimo, 1985 m. birželio 14 d. sudaryto tarp Beniliukso ekonominės sąjungos valstybių, Vokietijos Federacinės Respublikos ir Prancūzijos Respublikos Vyriausybių dėl laipsniško jų bendrų sienų kontrolės panaikinimo, įgyvendinimo“, EUR-LEX, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=celex%3A42000A0922%2802%29>.

⁶ „ES Tarybos 2002 m. birželio 13 d. pagrindų sprendimas dėl Europos arešto orderio ir perdavimo tarp valstybių narių tvarkos (2002/584/TVR)“, EUR-LEX, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/lt/TXT/?uri=CELEX:32002F0584>; „Tarybos 2008 m. lapkričio 27 d. pamatinis sprendimas 2008/909/TVR dėl nuosprendžių baudžiamosiose bylose tarpusavio pripažinimo principo taikymo skiriant laisvės atėmimo bausmes ar su laisvės atėmimu susijusias priemones, siekiant jas vykdyti Europos Sąjungoje“, EUR-LEX, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=celex%3A32008F0909>; „Tarybos 2008 m. gruodžio 18 d. pamatinis sprendimas 2008/978/TVR dėl Europos įrodymų orderio, skirto gauti daiktus, dokumentus ir duomenis siekiant juos naudoti baudžiamuosiuose procesuose“, EUR-LEX, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=celex%3A32008F0978>.

(toliau – EŽTT) ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (toliau – ESTT) jurisprudencijoje. Lietuvos nacionalinėje teisėje *non bis in idem* principas įtvirtintas Lietuvos Respublikos Konstitucijos⁷ 31 straipsnio 5 dalyje, Baudžiamojo kodekso (toliau – BK)⁸ 2 straipsnio 6 dalyje, Baudžiamojo proceso kodekso (toliau – BPK)⁹ 3 straipsnio 1 dalies 6 punkte, 71 straipsnio 3 dalyje; Administracinių nusižengimų kodekso (toliau – ANK)¹⁰ 2 straipsnio 5 dalyje, Lietuvos Respublikos 2014 m. lapkričio 13 d. įstatyme dėl Europos Sąjungos valstybių narių sprendimų baudžiamosiose bylose tarpusavio pripažinimo ir vykdymo¹¹. Šis iš pirmo žvilgsnio paprastas teisinis draudimas iš tikrųjų turi nemažai įvairių aspektų ir subtilybių, todėl neretai teisės taikytojas turi spręsti gana sudėtingus skirtingų rūšių atsakomybių konkurencijos ir dubliavimo klausimus. Teisinėje praktikoje pasitaiko ir šio principo ignoravimo ar neteisingo suvokimo, ir, atitinkamai, taikymo klaidų. Autorių nuomone, šias klaidas didele dalimi lemia *non bis in idem* principo turinio kaita vis pasipildančioje EŽTT ir ESTT praktikoje. Dėl to principas įgauna vis naujų atspalvių, didėja jo veikimo apimtis, reiškia, ir pažeidimo tikimybė. Prie klaidų, taikant *non bis in idem* principą, prisideda ir skirtingų

eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=celex%3A32008F0978; „Tarybos 2009 m. spalio 23 d. pamatinis sprendimas 2009/829/TVR dėl tarpusavio pripažinimo principo taikymo sprendimams dėl kardomųjų priemonių Europos Sąjungos valstybėse narėse kaip alternatyvos kardomajam kalinimui“, EUR-LEX, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX%3A32009F0829>; „Europos Parlamento ir Tarybos 2011 m. gruodžio 13 d. direktyva 2011/99/ES dėl Europos apsaugos orderio“, EUR-LEX, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=celex:32011L0099>; „Europos Parlamento ir Tarybos 2014 m. balandžio 3 d. direktyva 2014/41/ES dėl Europos tyrimo orderio baudžiamosiose bylose“, EUR-LEX, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=celex%3A32014L0041> ir kt.

⁷ „Lietuvos Respublikos Konstitucija“, TAR, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.47BB952431DA/asr>.

⁸ „Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas“, TAR, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.2B866DFF7D43/asr>

⁹ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas“, TAR, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.EC588C321777/asr>.

¹⁰ „Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas“, TAR, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/4ebe66c0262311e5bf92d6af3f6a2e8b/asr>.

¹¹ „Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Europos Sąjungos valstybių narių sprendimų baudžiamosiose bylose tarpusavio pripažinimo ir vykdymo“, LRS, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/127010e06fdc11e4becb8c56b1259a0e/asr>.

viešosios teisės šakų normų konkurencija nacionalinėje teisinėje sistemoje dėl analogiško neteisėto elgesio, taip pat skirtingų procesų (baudžiamojo, administracinių nusižengimų, mokestinio) subjektų negebėjimas atpažinti, kad dėl tų pačių faktų vykdomas kartotinis teisinis persekiojimas.

Akcentuotina, kad Lietuvos teisinėje literatūroje *non bis in idem* principas nesulaukė daug dėmesio¹², *res judicata* klausimas taip pat tirtas tik kelių mokslininkų¹³, užsienio mokslininkų publikacijose daugiau dėmesio buvo skirta principo turiniui ir raidai Europos Tarybos ir Europos Sąjungos teisėje¹⁴. Tačiau EŽTT jurisprudencija šiuo klausimu yra gana plati, ji nuolat pildoma¹⁵, taip pat sparčiai gausėja ESTT praktikos¹⁶.

Taigi, šiame straipsnyje, pasitelkiant sisteminės analizės metodą, nagrinėjamas klausimas, kaip *non bis in idem* principas aiškinamas ir taikomas

¹² Andrius Nevera, Svetlana Melničenko, „Non bis in idem principas Europos Sąjungos baudžiamojoje teisėje (I)“, *Socialinių mokslų studijos* 4, 4 (2009); Edita Gruodytė, „Understanding and application of principle non bis in idem in the European Court of Human Rights and Lithuanian jurisprudence“, *Teisės apžvalga* 1, 7 (2011); Justina Nasutavičienė, „Lygiagrečioji valstybių narių ir Europos komisijos kompetencija taikyti ES konkurencijos teisės nuostatas *ne bis in idem* principo kontekste“, *Socialinių mokslų studijos* 4, 1 (2012); Skirmantas Bikelis, „Baudžiamosios ir mokesčių teisės sankirta: atsakomybė už neteisėtą praturtėjimą ir *non bis in idem* principas“, *Teisės problemos* 2, 88 (2015).

¹³ Irma Randakevičienė, „Kai kurie teismo nuosprendžio sampratos probleminiai aspektai“, *Socialinių mokslų studijos* 4,4 (2009); Gediminas Baublys, „Teismo sprendimas kaip teisingumo aktas“ (daktaro disertacija, Lietuvos teisės universitetas, 2002).

¹⁴ John A.E. Vervaele, „Ne Bis In Idem: Towards a Transnational Constitutional Principle in the EU?“, *Utrecht Law Review* 9, 4 (2013), <http://www.utrechtlawreview.org>; Robert von Moschizker, „Res judicata“, *Yale Law Journal* 38 (1929), <https://digitalcommons.law.yale.edu/ylj/vol38/iss3/2>; Sofia Mirandola, Giulia Lasagni, „The European ne bis in idem at the Crossroads of Administrative and Criminal Law“, *The European Criminal Law Associations' Forum* 2 (2019), https://eucrim.eu/media/issue/pdf/eucrim_issue_2019-02.pdf#page=52; Michele Caianiello, „You can't always counter-balance what you want“, *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice* 25, 4 (2017), https://brill.com/view/journals/eccl/25/4/article-p283_283.xml?language=en.

¹⁵ „Guide on Article 4 of Protocol No. 7 to the European Convention on Human Rights. Right not to be tried or punished twice“ (2020), ECHR, https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_4_Protocol_7_ENG.pdf.

¹⁶ „Case law by the Court of Justice of the European Union on the principle of ne bis in idem in criminal matters“ (2020), https://www.eurojust.europa.eu/sites/default/files/Publications/Reports/2020-04_Case-law-by-CJEU-on-NeBisInIdem_EN.pdf.

Lietuvos baudžiamojoje justicijoje, su kokiomis problemomis susiduria teismai ir kokius *non bis in idem* principo pažeidimo ištaisymo variantus jie randa nagrinėdami konkrečias baudžiamąsias bylas.

1. Šiuolaikinė *non bis in idem* principo samprata

Konstitucijos 31 straipsnio 5 dalyje nustatyta, kad niekas negali būti baudžiamas už tą patį nusikaltimą antrą kartą. Toks pats yra ir BK 2 straipsnio 6 dalies turinys. BPK išdėstytas procesinis *non bis in idem* principo turinys, t. y. kad baudžiamasis procesas negali būti pradedamas, o pradėtas turi būti nutrauktas asmeniui, kuriam įsiteisėjo teismo nuosprendis dėl to paties kaltinimo arba teismo nutartis ar prokuroro nutarimas nutraukti procesą tuo pačiu pagrindu. Konvencijos protokolo Nr. 7 4 straipsnio 1 dalyje *non bis in idem* principas pateiktas detaliau, sujungti tiek materialus, tiek procesinis aspektai: *Niekas neturi būti antrą kartą persekiojamas ir baudžiamas tos pačios valstybės už nusikaltimą, už kurį jis jau buvo išteisintas arba nu-teistas galutiniu nuosprendžiu pagal tos valstybės įstatymą ir baudžiamąjį procesą.* Tokia gana sudėtinga Konvencijoje pateikta definicija lėmė platų *non bis in idem* principo aiškinimą EŽTT sprendimuose ir tai neišvengiamai koreguoja visų valstybių – Europos Tarybos narių – atitinkamą teismų praktiką. Atitinkamai, KŠSI 54 straipsnyje numatyta, kad *niekas negali būti antrą kartą teisiamas ar baudžiamas už nusikalstamą veiką, dėl kurios Sąjungoje jis jau buvo galutinai išteisintas ar pripažintas kaltu pagal įstatymą.* ESTT jurisprudencijoje byla po bylos aiškina šio principo taikymą tais atvejais, kai sprendimai asmens atžvilgiu yra priimti keliuose Konvencijos dėl Šengeno susitarimo valstybėse narėse.

Norint suvokti, ką iš tikrųjų šiuolaikinėje baudžiamojoje justicijoje reiškia ir kokios apimties yra *non bis in idem* principas, būtina atsakyti į tris esminius klausimus: 1) ką reiškia *už nusikaltimą*; 2) ką reiškia *už tą patį (idem)*; 3) ką reiškia *antrą kartą (bis) bausti (persekioti)*. Nagrinėjant *bis* elementą, atskirai aptariamas skirtingas jo turinys priklausomai nuo to, ar asmuo traukiamas atsakomybėn vienoje, ar keliuose valstybėse.

1.1. Nusikaltimo samprata taikant *non bis in idem* principą

EŽTT praktikoje ginant Konvencijoje įtvirtintą *non bis in idem* principą, atitinkamas pažeidimas nustatomas ne tik dėl baudžiamajame įstatyme nurodytos veikos, bet ir baudžiamosios prigimties pažeidimų dvigubo baudimo ir kartotinio persekiojimo. Baudžiamąją pažeidimo prigimtį EŽTT nustato pagal vadinamuosius *Engel* kriterijus, suformuluotus dar 1976 m. byloje *Engel ir kiti prieš Nyderlandus*¹⁷, vertindamas: pirma, pažeidimo klasifikavimą pagal nacionalinę teisę; antra, pažeidimo prigimtį; trečia, pažeidėjui gresiančios sankcijos griežtumą. Kalbant apie Lietuvos nacionalinės teisės sistemą ir teismų praktikos aktualijas, šiandien galima drąsiai teigti, kad administraciniai nusižengimai pripažįstami baudžiamosios prigimties pažeidimais ir be jokių išimčių patenka į *non bis in idem* principo veikimo sritį. Pabrėžtina, kad konstitucinis draudimo persekioti ir bausti už tą patį nusikaltimą principas, kurio turinį plėtoja Konstitucinis Teismas, nereiškia, kad už teisės pažeidimą asmuo apskritai negali būti traukiamas skirtingų rūšių teisinėn atsakomybėn¹⁸. Kita vertus, konstitucinėje jurisprudencijoje nedviprasmiškai įtvirtinta, kad jeigu asmuo už teisei priešingą veiką buvo patrauktas ne baudžiamojon, bet administracinėn atsakomybėn, t. y. jam buvo pritaikyta sankcija – paskirta nuobauda ne kaip už nusikaltimą, bet kaip už administracinį nusižengimą, jis už tą veiką negali būti traukiamas dar ir baudžiamojon atsakomybėn¹⁹. Ši nuostata yra pritaikyta daugybėje baudžiamųjų ir administracinių nusižen-

¹⁷ „Europos Žmogaus Teisių Teismo 1976 m. birželio 8 d. sprendimas byloje *Engel ir kiti prieš Olandiją* (Nr. 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72)“, 82–83, ECHR, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57479>.

¹⁸ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. gegužės 7 d. nutarimas“, LRS, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.131999?jfwid=3d5v21eg9>; „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas“, TAR, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.41C0C448A298>.

¹⁹ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas“, TAR, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.41C0C448A298>; „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 21 d. nutarimas“, TAR, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.AABE8E302884>; „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. kovo 15 d. nutarimas“, TAR, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/089876d0097611e79ba1ee3112ade9bc>.

gimų bylų²⁰. Todėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės atstovo bandymas atskirais atvejais pateisinti baudžiamosios ir administracinės atsakomybės taikymą už tą pačią veiką EŽTT bylose patyrė fiasko. Štai sprendime byloje *Šimkus prieš Lietuvą*²¹, kuriame nustatytas Konvencijos protokolo Nr. 7 4 straipsnio 1 dalies pažeidimas, EŽTT atkreipė dėmesį į Lietuvos konstitucinę jurisprudenciją, nepaliekančią abejonių, kad asmeniui, kuriam pritaikyta administracinė atsakomybė, negali būti taikoma baudžiamoji atsakomybė už tą patį pažeidimą.

Nepaisant tokios, atrodytų, aiškios teisinės situacijos, teismų praktikoje vis pasitaiko atvejų, kai nuteistieji skunduose pateikia pagrįstus argumentus, kad už tą pačią veiką jie nuteisti jau po to, kai jiems buvo pritaikyta administracinė atsakomybė. Antai pirmosios ir apeliacinės instancijos teismai, remdamiesi minėtais *Engel* kriterijais, pripažino teisėtu asmens nuteisimą už piktnaudžiavimą tėvo teisėmis (BK 163 straipsnis) po to, kai jis buvo nubaustas pagal Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso²² (toliau – ATPK) 181 straipsnį už tėvų valdžios panaudojimo

²⁰ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. balandžio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-226/2014“, TAR, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/LITEKO.792E8FB2F558>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. sausio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-30-696/2015“, TAR, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/LITEKO.6242C7EF7B50>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2018 m. gruodžio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-360-976/2018“, TAR, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/a02d6fd0060b11e9a5eaf2cd290f1944>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2019 m. vasario 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-36-697/2019“, TAR, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/18aa94a02fb11e9b66f85227a03f7a3>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2020 m. liepos 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-138-303/2020“, TAR, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/adc7d850c2c611ea9815f635b9c0dcef>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2018 m. birželio 21 d. atnaujintoje administracinio nusižengimo byloje Nr. 2AT-37-648/2018“, TAR, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/6c5f5e207aec11e8ae2bfd1913d66d57>.

²¹ „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2017 m. birželio 13 d. sprendimas byloje *Šimkus prieš Lietuvą* (Nr. 41788/11)“, LRV, http://lrv-atstovas-eztt.lt/uploads/SIMKUS_2017_sprendimas.pdf.

²² „Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas“ (galiojo iki 2017 m. sausio 1 d.), LRS, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=-kyrux6r2j&actualEditionId=yIQbNjKajB&documentId=TAIS.20463&category=TAD>.

priešingai vaiko interesams. Tokį vertinimą teismai pagrindė tuo, kad ATPK 181 straipsnio 1 dalis ir BK 163 straipsnis nepalyginamai skiriasi pagal savo sankcijas: vienu atveju asmeniui grėsė tik išpėjimas, kitu atveju – net laisvės atėmimas iki penkerių metų. Kasacinės instancijos teismas šiuos teismų sprendimus panaikino, nurodydamas, kad Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje ir Lietuvos teismų praktikoje administraciniai nusižengimai *non bis in idem* principo požiūriu priskiriami „baudžiamųjų pažeidimų“ kategorijai be jokių išlygų ir neatsižvelgiant į sankcijos griežtumą²³.

Lietuvos teismų praktikoje mokesstinė bauda, paskirta pagal Mokesčių administravimo įstatymą (toliau – MAĮ)²⁴ ar kitus mokesčių įstatymus, priskiriama administracinės atsakomybės kategorijai, taigi taip pat gali tapti kliūtimi taikyti pažeidėjui dar ir baudžiamąją atsakomybę už nusikalstamą veiką, kuri vertintina kaip mokesčių slėpimas. Gausi yra kasacinės instancijos teismo praktika²⁵, taip ir analogiška EŽTT praktika šiuo klausimu²⁶.

²³ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2019 m. spalio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-245-788/2019“, TAR, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/fd6bf4e000b611ea9681cd81dcdca52c>.

²⁴ „Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymas“, LRS, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.231855/asr>.

²⁵ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. balandžio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-170/2012“, Infolex, <https://www.infolex.lt/tp/372442>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. balandžio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-226/2014“, TAR, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/LITEKO.792E8FB2F558>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2017 m. lapkričio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-183-648/2017“, TAR, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/8132a710db7011e7910a89ac20768b0f>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. lapkričio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-100-222/2015“, Infolex, <https://www.Infolex.lt/tp/1322610>.

²⁶ „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. vasario 10 d. sprendimas byloje Österlund prieš Suomiją (Nr. 53197/13)“, ECHR, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-150997>; „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. vasario 10 d. sprendimas byloje Kiiveri prieš Suomiją (Nr. 53753/12)“, ECHR, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-151000>; „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. sausio 27 d. sprendimas byloje Rinas prieš Suomiją (Nr. 17039/13)“, ECHR, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-150668>; „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2014 m. lapkričio 27 d. sprendimas byloje Lucky Dev prieš Švediją (Nr. 7356/10)“, ECHR, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-148184>; „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2014 m. gegužės 20 d. sprendimas byloje Nykänen prieš Suomiją (Nr. 11828/11)“, ECHR, <http://hudoc.echr.coe>.

Įstatymo leidėjas, reaguodamas į tokią teismų praktiką, įtvirtino MAĮ 132 straipsnyje tam tikrus teisinius saugiklius, skirtus *non bis in idem* principui įgyvendinti²⁷. Kita vertus, kai kurie EŽTT ir ESTT sprendimai leidžia daryti išvadą, kad tam tikros išimtys iš minėtos praktikos vis dėlto galimos. Štai EŽTT konstatavo, kad kumuliatyvus mokestinių ir baudžiamųjų persekiojimų ir sankcijų, kuriais baudžiama už tą patį mokesčių teisės akto pažeidimą, taikymas gali nepažeisti *non bis in idem* principo, tačiau nacionalinis teismas tokiu atveju privalo įsitikinti, kad suinteresuotam asmeniui konkrečiai tenkanti persekiojimo ir sankcijų našta nebūtų pernelyg didelė. Taip sprendžiant atsižvelgta į tai, kad atitinkamos mokestinės ir baudžiamosios bylos buvo gana glaudžiai susijusios materialiai ir laiko atžvilgiu, paralelinių procesų vykdymas atitiko nacionalinę teisinę reguliavimą ir pažeidėjas galėjo tai numatyti, be to, paskiriant bausmę, buvo atsižvelgta į mokestinę baudą²⁸. ESTT taip pat yra konstatavęs, kad Chartijos 50 straipsnis turi būti aiškinaamas taip, kad nedraudžiama taikyti nacionalinės teisės aktų, pagal kuriuos gali būti pradėtas asmens, nesumokėjusio PVM per teisės aktuose nustatytą terminą, baudžiamasis persekiojimas, nors tam asmeniui už tą pačią veiką jau skirta galutinė baudžiamojo pobūdžio administracinė sankcija. Toks sprendimas argumentuojamas tuo, kad Europos Sąjungoje ypatingas dėmesys skiriamas kovai su nusikaltimais PVM srityje, todėl kumuliatyvus persekiojimo ir baudžiamojo pobūdžio sankcijų taikymas gali būti pateisinaamas²⁹. Šios išimtys iš dominuojančios praktikos dėl *non bis in idem* principo

int/eng?i=001-144112; „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2014 m. gegužės 20 d. sprendimas byloje Glantz prieš Suomiją (Nr. 37394/11)“, ECHR, <https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22ite%20mid%22:%7B%22001-144114%22%7D%7D>}; „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2017 m. gegužės 18 d. sprendimas byloje Johannesson ir kiti prieš Islandiją (Nr. 22007/11)“, ECHR, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-173498>.

²⁷ „Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo Nr. IX-2112 2, 38, 68, 87, 100, 132, 139, 140 straipsnių pakeitimo ir Įstatymo papildymo 40-1 straipsniu įstatymas“, TAR, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/b709e27073c511e8a76a9c274644efa9?jfwid=sujole0ir>.

²⁸ „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2016 m. lapkričio 15 d. sprendimas byloje A ir B prieš Norvegiją (Nr. 24130/11)“, 132, 146, 147, ECHR, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-168972>.

²⁹ „Teisingumo Teismo (didžioji kolegija) 2018 m. kovo 20 d. sprendimas byloje Menci (C-524/15)“, 44-47 punktai, EUR-LEX, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:62015CA0524&from=LV>.

taikymo tarptautiniuose teismuose leidžia daryti išvadą, kad mokestinio pažeidimo ir nusikalstamos veikos santykio koncepcija dar vystoma.

Darbo, drausmės ir civilinės teisės pažeidimai Lietuvos teismų praktikoje baudžiamosiose bylose paprastai nepriskiriami baudžiamosios prigimties pažeidimų kategorijai, todėl dvigubos atsakomybės taikymas šiuo atveju *non bis in idem* principo pažeidimo nesukelia³⁰. Kitokio vertinimo nerasime ir EŽTT praktikoje. Kita vertus, tai neužkerta kelio teismui, atsižvelgusiam į specifinį kurios nors bylos pobūdį, nuspręsti kitaip. Pvz., vienoje byloje kasacinės instancijos teismo teisėjų kolegija išvargę neleistiną drausminės ir baudžiamosios atsakomybės taikymą už tą patį tarnybinį pažeidimą, nurodydama, kad *drausminės atsakomybės taikymas iš principo neeliminuoja baudžiamosios atsakomybės. Tačiau sprendžiant konkretų atvejį galimos kitokios išvados. Svarbu matyti, kokie pažeidimai buvo padaryti ir kokios nuobaudos buvo taikytos kaip drausminės atsakomybės priemonės. [...] padaryti pažeidimai buvo apsvaistinti savivaldybės tarybos ir priimtas sprendimas skirti drausminę nuobaudą – atleidimą iš darbo. Vėliau tie patys pažeidimai buvo suformuluoti kaltinime [...] pagal BK 228 straipsnio 1 dalį ir dėl tų pačių pažeidimų apeliacinės instancijos teismas paskyrė 50 MGL dydžio (1883 Eur) baudą, kuri savo griežtumu proporcinga anksčiau paskirtai drausminei nuobaudai – atleidimui iš darbo. O tai sudaro pagrindą išvadai dėl non bis in idem principo pažeidimo šioje byloje*³¹. Vis dėlto šis teisminis vertinimas, pagrįstas drausminės nuobaudos ir bausmės griežtumo palyginimu, netapo siektinu pavyzdžiu teismų praktikoje ir lieka savotiška išimtimi iš bendro konteksto.

³⁰ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. vasario 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-2/2007“, Infoplex, <https://www.Infoplex.lt/tp/75641>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. spalio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-418/2012“, Infoplex, <https://www.Infoplex.lt/tp/449712>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2017 m. spalio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-222-788/2017“, Infoplex, <https://www.Infoplex.lt/tp/1534768>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2019 m. vasario 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-21-628/2019“, Infoplex, <https://www.Infoplex.lt/tp/1696846>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2019 m. spalio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-228-788/2019“, Infoplex, <https://www.Infoplex.lt/tp/1771129>.

³¹ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2018 m. kovo 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-104-696/2018“, Infoplex, <https://www.Infoplex.lt/tp/1573320>.

Baudžiamosios atsakomybės ir civilinių procesinių poveikio priemonių taikymas už tuos pačius veiksmus taip pat nėra pripažįstamas neleistinu. Toks klausimas kilo byloje, kurioje asmuo buvo kaltinamas pagal BK 245 straipsnį už teismo sprendimo, priimto civilinėje byloje, nevykdymą, nors už tą patį jam buvo taikyta Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso³² (toliau – CPK) 585 straipsnyje nustatyta bauda. Pirmosios ir apeliacinės instancijos teismai, išteisinę skolininką, be kitų argumentų, nurodė ir tai, kad kaltinamasis už to paties teismo sprendimo nevykdymą negali būti nubaustas pakartotinai. Kasacinės instancijos teismas, nors ir palikęs galioti išteisinamąjį nuosprendį kitais pagrindais, pasisakė priešingai: [...] *nepaisant byloje susiklosčiusios situacijos panašumo į procesinę situaciją, prieštaraujančią draudimui bausti ir persekioti asmenį antrą kartą dėl tų pačių veiksmų, teismai nepagrįstai CPK nustatytų procesinių nuobaudų skyrimą prilygino nubaudimui, dėl kurio baudžiamasis persekiojimas tampa neįmanomas. Taip sprendami, teismai, manytina, pernelyg plačiai traktavo non bis in idem principo turinį [...]*³³.

1.2. *Idem*: to paties pažeidimo samprata

Teisės pažeidimo tapatumo klausimas, ko gero, yra sudėtingiausias *non bis in idem* principo taikymo kontekste ir būtent dėl pažeidimų tapatumo neatpažinimo dažniausiai daromos klaidos teisinėje praktikoje. Problemos sudėtingumą gerai iliustruoja ir EŽTT praktikos evoliucija šiuo klausimu³⁴, turėjusi tiesioginės įtakos Lietuvos teismų praktikai. Laikui bėgant EŽTT vis plačiau traktavo *idem* sąvoką, pripažindamas ne tik visiško, bet ir dalinio faktų sutapimo reikšmę, taip pat paneigdamas skirtingo pažeidimo

³² „Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas“, LRS, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lit/TAD/TAIS.162435/tmTITsqULs>

³³ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2019 m. spalio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-228-788/2019“, Infollex, <https://www.infollex.lt/tp/1771129>.

³⁴ Žr. Justina Nasutavičienė, „Lygiagrečioji valstybių narių ir Europos komisijos kompetencija taikyti ES konkurencijos teisės nuostatas *ne bis in idem* principo kontekste“, *Socialinių mokslų studijos* 4, 1 (2012), 281–284.

klasifikavimo nacionalinėje teisėje ir jo kvalifikavimo reikšmę. Lietuvos teismai, aiškindami *idem sąvoką*, dažniausiai remiasi EŽTT sprendimais³⁵, kuriuose išaiškinta, kad *non bis in idem* principo pažeidimas konstatuotas tada, kai asmuo antrą kartą nubaudžiamas arba persekiojamas už identiškus arba iš esmės tuos pačius teisiškai reikšmingus faktus, neatskiriamai susijusius tuo pačiu laiku ir ta pačia vieta, neatsižvelgiant į tai, kad skiriasi teisinė pažeidimo kvalifikacija, nes reikšmės turi tik *idem factum*, o ne *idem crimen*; kad pažeidimui konstatuoti pakanka to, jog sutaptų bent vienas esminis veikos požymis (ją atitinkantys teisiškai reikšmingi faktai). Nors Lietuvos teismai, spręsdami *non bis in idem* principo taikymo klausimus baudžiamosiose bylose, daug rečiau remiasi ESTT verdiktais, nes kol kas nedažnai sprendžia kelių valstybių narių sprendimų konkurencijos klausimą, tačiau šis teismas, aiškindamas minėto principo nuostatas pagal Konvencijos dėl Šengeno susitarimo 54–58 straipsnius, prioritetą taip pat suteikia *idem factum*, o ne *idem crimen* kriterijui³⁶.

Dažniausiai baudžiamosiose bylose pasitaikantys *non bis in idem* principo pažeidimai yra susiję su vadovavimusi *idem crimen*, o ne *idem factum* kriterijumi, t. y. grindžiant baudžiamosios atsakomybės taikymo leistinumą teisės pažeidimo formuluočių skirtumais. Pvz., vienoje byloje asmuo buvo nuteistas už viešosios tvarkos pažeidimą, nes prie parduotuvės necenzūriniais žodžiais iškeikė kelis asmenis, o parduotuvės savininkui jam neleidus

³⁵ Žr. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2021 m. balandžio 14 d. nutartį baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-32-719/2021“, Inforex, <https://www.Inforex.lt/tp/1985178>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2019 m. spalio 29 d. nutartį baudžiamojoje byloje Nr. 2K-245-788/2019“, Inforex, <https://www.Inforex.lt/tp/1772950>, ir kitas, kuriose teikiamos nuorodos į šias EŽTT bylas: 1995 m. spalio 23 d. sprendimas byloje *Gradinger prieš Austriją* (Nr. 15963/90); 2001 m. gegužės 29 d. sprendimas byloje *Franz Fischer prieš Austriją* (Nr. 37950/97); 2009 m. vasario 10 d. sprendimas byloje *Sergey Zolotukhin prieš Rusiją* (Nr. 14939/03); 2009 m. birželio 16 d. sprendimas byloje *Ruotsalainen prieš Suomiją* (Nr. 13079/03); 2015 m. vasario 10 d. sprendimas byloje *Kiiveri prieš Suomiją*, (Nr. 53753/12); 2016 m. birželio 9 d. sprendimas byloje *Sismanidis ir Sitaridis prieš Graikiją* (Nr. 66602/09 ir 71879/12); 2016 m. lapkričio 15 d. sprendimas byloje *A ir B prieš Norvegiją* (Nr. 24130/11 ir 29758/11); 2017 m. birželio 13 d. sprendimas byloje *Šimkus prieš Lietuvą* (Nr. 41788/11); 2019 m. liepos 8 d. sprendimas byloje *Mihalache prieš Rumuniją* (Nr. 54012/10) ir kt.

³⁶ Žr. Andrius Nevera, Svetlana Melničenko, „*Non bis in idem* principas Europos Sąjungos baudžiamojoje teisėje (I)“, *Socialinių mokslų studijos* 4, 4 (2009), 85–106.

vartoti alkoholio, grasino jį sumušti, sunaikinti, susprogdinti ir padegti jo namus ir parduotuvę. Apkaltinamasis nuosprendis buvo priimtas nepaisant to, kad policija dėl šio įvykio buvo paskyrusi jam administracinę nuobaudą už alkoholinių gėrimų vartojimą viešojoje vietoje. Kasacinės instancijos teismas, remdamasis EŽTT praktika, konstatavo, kad, nepaisant BK ir ATPK normų formuluočių skirtumų, faktinis baudžiamojo proceso pagrindas yra toks pat, taigi pripažino *non bis in idem* principo pažeidimą³⁷. Panašios situacijos teismų praktikoje neretos, nes ANK ir BK yra nemažai normų, kurios, nors ir skiriasi savo formuluotėmis, bet iš esmės apibrėžia analogiško turinio teisės pažeidimą. Pvz., neblaivaus asmens, sukėlusio eismo įvykį, atveju paskubėjus paskirti jam administracinę nuobaudą pagal ANK 422 straipsnį už vairavimą būnant neblaiviam, tampa probleminiu tolesnis tokio asmens baudžiamasis persekiojimas už Kelių eismo taisyklių pažeidimą, sukėlusį BK 281 straipsnyje nurodytus padarinius (žmogaus mirtį ar sunkų sveikatos sutrikdymą). Su būtinumu taisyti padėtį tokio ir panašaus turinio baudžiamosiose bylose kasacinės instancijos teismas susidūrė ne kartą³⁸.

Kartais *non bis in idem* principo reikalavimų nepaisymas būna nulemtas ikiteisminio tyrimo institucijų sprendimų išskirti į atskirus tyrimus dideles daugiaepizodes baudžiamąsias bylas, neįvertinant, kad skirtinguose procesuose asmeniui inkriminuojami faktai glaudžiai susipynę. Tokiais atvejais pakartotinį procesą bandoma „pateisinti“ kaltinimų apimties ir teisinės kvalifikacijos skirtumais. Pvz., vienoje „finansinės piramidės“ byloje, kurioje buvo pareikšti įtarimai dėl didelės vertės turto sukčiavimo, prokuroras dalį bylos perdavė teismui baudžiamajam įsakymui priimti dėl neteisėtos finansinės veiklos pagal BK 202 straipsnio 1 dalį. Baudžiamuoju įsakymu kaltinamajai paskyrus baudą, ikiteisminis tyrimas dėl sukčiavimų

³⁷ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. kovo 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-167-788/2015“, Infollex, <https://www.Infollex.lt/tp/1022929>.

³⁸ Pvz., „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. kovo 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-102/2008“, Infollex, <https://www.Infollex.lt/tp/85272>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2019 m. spalio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-245-788/2019“, Infollex, <https://www.Infollex.lt/tp/1772950>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2020 m. spalio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-127-689/2020“, Infollex, <https://www.Infollex.lt/tp/1934697>.

buvo tęsiamas ir gerokai vėliau pagrindinė byla su kaltinamuoju aktu buvo perduota teismui. Kadangi abiejose bylose kaltinamajai buvo inkriminuojami tiek patys faktai, gynyba iškėlė klausimą dėl pakartotinio persekiojimo. Nepaisant teisinės kvalifikacijos ir inkriminuojamos nusikalstamos veikos sunkumo skirtumų, kasacinės instancijos teismas pripažino, kad toks bylos skaidymas nedera su *non bis in idem* principo reikalavimais³⁹.

Kai kuriose situacijose kaip faktų tapatumo nustatymo kriterijus gali būti pritaikytas idealiosios sutapties testas, t. y. reikia įvertinti, ar skirtingose bylose nagrinėjami faktai, jei būtų vertinami vienos bylos ribose, sudarytų idealiąją nusikalstamų veikų sutaptį, kuri reiškia, kad kaltininkas iš esmės padaro vieną veiką, kuri tik dėl teisinio reguliavimo specifikos kvalifikuojama pagal kelis BK straipsnius. Teigiamas atsakymas į šį klausimą yra rimtas argumentas konstatuojant skirtingose bylose nagrinėtų faktų tapatumą: *Išplėstinės teisėjų kolegijos vertinimu, jei abi veikos būtų nagrinėjamos vienoje baudžiamojoje byloje, aptartoje situacijoje turėtų būti konstatuojama idealioji nusikalstamų veikų sudėtis. Tai pagrindžia teisiškai reikšmingų faktų tapatumą non bis in idem prasme*⁴⁰.

Teisės pažeidimų tapatumo nustatymas ar paneigimas kartais gali tapti tikru galvosūkiu, pvz., kai tenka spręsti, ar baudžiamasis procesas vyksta dėl tų pačių faktų, dėl kurių asmeniui buvo paskirta mokestinė bauda. Minėta, kad teisinė praktika privalo užtikrinti, jog dėl tos pačios veikos nebūtų skiriamos ir mokestinė bauda, ir kriminalinė bausmė ar baudžiamojo poveikio priemonė. Tačiau atsakyti į šį klausimą būna sudėtinga, pvz., kai asmuo baudžiamojoje byloje teisiamas už teisiškai neįformintą ekonominę veiklą, o mokesčių administratorius jam yra paskyręs baudą už gyventojų pajamų mokesčio neapskaičiavimą ir nesumokėjimą. Viena vertus, neteisėtos ekonominės veiklos sudėtyje formaliai nenurodytas joks mokestinis elementas, kita vertus, tokios veiklos ir iš jos gautų pajamų nuslėpimas nuo mokesčių administratoriaus yra esminė priežastis, kodėl ši veika apskritai

³⁹ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. kovo 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-112-788/2015“, Infoplex, <https://www.infoplex.lt/tp/1033142>.

⁴⁰ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2021 m. balandžio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-32-719/2021“, Infoplex, <https://www.infoplex.lt/tp/1985178>.

kriminalizuota. Panaši situacija susiklosto, kai asmuo teisiamas už neteisėtą praturtėjimą, nors jam paskirta bauda už neaiškios kilmės pajamų, iš kurių įgytas neproporcingas oficialioms pajamoms turtas, nedeklaravimą ir atitinkamų mokesčių nesumokėjimą. Mokslinėje literatūroje buvo išsakyta nuomonė, kad minėtas atvejis nesuponuoja priešingumo *non bis in idem* principui⁴¹. Ši nuomonė iš dalies atitinka ir Konstitucinio Teismo nutarime, kuriame buvo analizuojamas neteisėto praturtėjimo normos konstitucingumo klausimas, išsakytą tezę, kad BK 189⁽¹⁾ straipsnio 1 dalyje ir MAĮ nustatytas teisinis reguliavimas savaime nesuponuoja nurodytų nusikaltimo ir mokesčių įstatymų pažeidimo tapatumo, ir kad tai yra teisės taikymo klausimas, išsprendžiamas konkrečioje byloje⁴². Kita vertus, iš MAĮ teisinio reguliavimo tiesiogiai išplaukia, kad tokio baudžiamojo ir mokestinio procesų dubliavimas negalimas. Antai MAĮ 132 straipsnio 5 dalies 1 punkte nuteisimo už neteisėtą praturtėjimą faktas tiesiogiai nurodytas kaip kliūtis skirti turto turėtojui mokestinę baudą. Logiška išvada būtų tokia, kad ir baudžiamojo proceso vykdymas dėl neteisėto praturtėjimo po atitinkamos mokestinės baudos paskyrimo nedera su *non bis in idem* principu.

Kalbant apie mokestinio pažeidimo ir inkriminuojamos nusikalstamos veikos tapatumo nustatymo problematiką, atkreiptinas dėmesys į tai, kad EŽTT praktikoje mokestinė bauda paprastai nepripažįstama kliūtimi vykdyti baudžiamąjį procesą už apgaulingą apskaitos tvarkymą. Toks vertinimas grindžiamas tuo, kad buhalterinės apskaitos pažeidimai yra gana aiškiai atskirti nuo mokestinių baudų proceso, kad būtų galima padaryti išvadą, jog šis procesas buvo susijęs su tapačiais faktais⁴³. Tokiu pačiu požiūriu, manytina, turi būti vadovaujamosi ir Lietuvos teismų praktikoje.

⁴¹ Skirmantas Bikelis, „Baudžiamosios ir mokesčių teisės sankirta: atsakomybė už neteisėtą praturtėjimą ir *non bis in idem* principas“, *Teisės problemos* 2, 88 (2015): 63–64, 67.

⁴² „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. kovo 15 d. nutarimas“, *TAR*, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/089876d0097611e79ba1ee3112ade9bc>.

⁴³ Pvz., „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2003 m. balandžio 8 d. sprendimas byloje Manasson prieš Švediją (Nr. 41265/98)“, ECHR, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61920>; „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2009 m. sausio 27 d. sprendimas byloje Carlberg prieš Švediją (Nr. 9631/04)“, 69–70, ECHR, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-91334>; „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. sausio 27 d. sprendimas byloje Robert Alasippola prieš Suomiją (Nr. 49509/12)“, ECHR, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-152461>.

1.3. *Bis*: procesinis *non bis in idem* principo turinys arba ką reiškia bausti antrą kartą

Mokslininkų teigimu, *ne bis in idem* principas tradiciškai buvo siejamas su valstybės ir jos teisinės sistemos suverenitetu, taip pat pagarba galutinių sprendimų *res judicata*, tačiau per pastaruosius kelis šimtmečius *ne bis in idem* taip pat tapo principu, kuriuo nustatoma piliečių teisminė apsauga nuo valstybės teisės bausti (*ius puniendi*), ir todėl jis tapo tinkamo proceso ir teisingo teismo principų dalimi⁴⁴. Taigi šiuo metu šis principas gali būti apibūdinamas kaip, viena vertus, pagrindinė garantija asmeniui nuo piktnaudžiavimo *ius puniendi*, ir, kita vertus, priemonė užtikrinti teisinį tikrumą ir *res judicata* stabilumą⁴⁵.

BPK 3 straipsnio 1 dalies 8 punktas nustato, kad baudžiamasis procesas negali būti pradedamas, o pradėtas turi būti nutrauktas asmeniui, kuriam įsiteisėjo teismo nuosprendis dėl to paties kaltinimo arba teismo nutartis ar prokuroro nutarimas nutraukti procesą tuo pačiu pagrindu (BPK 212 straipsnio 1 punktas, 235 straipsnio 1 dalis, 254 straipsnio 4 dalis, 327 straipsnio 1 punktas, 382 straipsnio 2 punktas). Teismų praktikoje nurodoma, kad *įsiteisėjus teismo nuosprendžiui arba nutarčiai ar prokuroro nutarimui nutraukti procesą, baudžiamasis procesas laikomas baigtu ir naujas (pakartotinis) baudžiamasis procesas dėl tos pačios nusikalstamos veikos draudžiamas nepriklausomai nuo anksčiau priimto teismo sprendimo rūšies ar proceso nutraukimo pagrindo*⁴⁶. Teismo sprendimo prilyginimas įstatymui sukuria teisinę prezumpciją, kad įsiteisėjęs teismo

⁴⁴ *Interest rei publice ut sit finis litium* ir *Nemo Debet Bis Vexari Pro Una Et Eadem Causa*. John A.E. Vervaele, „Ne Bis In Idem: Towards a Transnational Constitutional Principle in the EU?“, *Utrecht Law Review* 9, 4 (2013): 212, <http://www.utrechtlawreview.org>; Robert von Moschizker, „Res judicata“, *Yale Law Journal* 38 (1929), <https://digitalcommons.law.yale.edu/ylij/vol38/iss3/2>.

⁴⁵ Sofia Mirandola, Giulia Lasagni, „The European *ne bis in idem* at the Crossroads of Administrative and Criminal Law“, *The European Criminal Law Associations' Forum* 2 (2019): 126, https://eucrim.eu/media/issue/pdf/eucrim_issue_2019-02.pdf#page=52.

⁴⁶ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2020 m. kovo 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-74-719/2020“, Infoplex, <https://www.infoplex.lt/tp/1863790>.

sprendimas yra teisingas, juo byloje nustatyta tiesa – *res judicata pro veritate habetur*⁴⁷. Įsiteisėjęs teismo sprendimas įgyja naujų savybių arba požymių, sustiprinančių jo poveikį. Šie požymiai sudaro teismo sprendimo teisinę galią – *res judicata*⁴⁸, kurią teismo sprendimui įgijus, bylinėjimasis laikomas baigtu, o baudžiamoji byla išspręsta galutinai ir negrįžtamai⁴⁹. Būtent požymiai, apibūdinantys teismo sprendimo teisinę galią, tokie kaip teismo sprendimo privalomumas, vykdytinumas, stabilumas, besąlygiškumas, prejudicialumas, kurie apibūdina teismo sprendimą ir kaip teisingumo vykdymo aktą, ir kaip procesinį teismo dokumentą⁵⁰, lemia tai, kad, teismo sprendimui įgijus *res judicata* galią, jame išspręsti klausimai nebegali būti sprendžiami dar kartą. Būtent šia nuostata, kurioje įtvirtinta procesinė kliūtis pradėti ar vykdyti procesą, kai procesas jau buvo baigtas *res judicata* reikšmę turinčiu sprendimu, yra įgyvendinamas draudimo persekioti ir bausti už tą patį nusikaltimą principo procesinis aspektas (*non bis*).

Teisė nebūti du kartus persekiojamam baudžiamąja tvarka, teisiama ar nubaustam už tą patį nusikaltimą, kaip jau minėta, įtvirtinta tiek nacionalinės teisės aktuose, tiek tarptautiniuose ir ES teisės aktuose. Nors Konstitucijos 31 straipsnio 5 dalyje numatyta, kad *niekas negali būti baudžiamas už tą patį nusikaltimą antrą kartą*, t. y. tiesiogiai kalbama tik apie dvigubo baudimo draudimą, tačiau Konvencijos protokolo Nr. 7 4 straipsnyje numatyta, kad *niekas negali būti antrą kartą persekiojamas ar baudžiamas tos pačios valstybės institucijų už nusikaltimą, dėl kurio jis jau buvo išteisintas arba nuteistas galutiniu nuosprendžiu pagal tos valstybės įstatymus ir baudžiamąjį procesą*, Chartijos 50 straipsnyje: *Niekas negali būti antrą kartą teisiamas ar baudžiamas už nusikalstamą veiką, dėl kurios Sąjungoje jis jau buvo galutinai išteisintas ar pripažintas kaltu pagal įstatymą*. Todėl,

⁴⁷ Irma Randakevičienė, „Kai kurie teismo nuosprendžio sampratos probleminiai aspektai“, *Socialinių mokslų studijos* 4, 4 (2009): 262.

⁴⁸ Gediminas Baublys, „Teismo sprendimas kaip teisingumo aktas“ (daktaro disertacija, Lietuvos teisės universitetas, 2002), 93–101.

⁴⁹ Irma Randakevičienė, „Kai kurie teismo nuosprendžio sampratos probleminiai aspektai“, *Socialinių mokslų studijos* 4,4 (2009): 265.

⁵⁰ Žr. *Ibid.*, 267–269, su nuorodomis.

kaip parodoma šiame straipsnyje, tiek EŽTT, tiek ESTT jurisprudencijoje, tiek Lietuvos Respublikos teismų praktikoje ir doktrinoje šis principas aiškinamas taip, kad, priėmus galutinį sprendimą byloje, negalima ne tik bausti, bet ir kartoti baudžiamojo proceso dėl identiškų arba iš esmės tų pačių teisiškai reikšmingų faktų⁵¹.

EŽTT, Zolotukhin byloje taikydamas *Engel* kriterijus, nustatė, kad *bis* elementas taip pat apima dviejų baudžiamųjų kaltinimų pagal Konvencijos 6 straipsnį derinį – baudžiamosios sankcijos ir administracinės baudžiamojo poveikio priemonės paskyrimą⁵². Taip pat reikėtų pastebėti, kad jau minėtoje EŽTT byloje *A ir B prieš Norvegiją*⁵³, o vėliau ir ESTT⁵⁴ pradėjo formuoti praktiką, pagal kurią, esant tam tikroms aplinkybėms, baudžiamosios ir administracinės (mokestinės) procedūros dubliavimas nekvalifikuojamas kaip dvigubas persekiojimas. Ši praktika kritikuojama kaip mažinanti *bis* veikimą ir kol kas nenustatanti aiškių kriterijų⁵⁵. Kaip jau

⁵¹ Žr. pvz., „Guide on Article 4 of Protocol No. 7 to the European Convention on Human Rights. Right not to be tried or punished twice“ (2020), 15, https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_4_Protocol_7_ENG.pdf; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. balandžio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-226/2014“, INFOLEX, <https://www.infolex.lt/tp/822082>; Edita Gruodytė, „Understanding and application of principle non bis in idem in the European Court of Human Rights and lithuanian jurisprudence“, *Teisės apžvalga* 1, 7 (2011): 8.

⁵² John A.E. Vervaele, „Ne Bis In Idem: Towards a Transnational Constitutional Principle in the EU?“, *Utrecht Law Review* 9, 4 (2013): 215, <http://www.utrechtlawreview.org>.

⁵³ „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2016 m. lapkričio 15 d. sprendimas byloje A ir B prieš Norvegiją (Nr. 24130/11)“, ECHR, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-168972>.

⁵⁴ Literatūroje nurodoma jau ne viena panaši ESTT byla (antai 2018 m. kovo 20 d. sprendimas byloje C-524/15 Menci; 2018 m. kovo 20 d. sprendimas byloje C-537/16 Garlsson Real Estate SA; 2018 m. kovo 20 d. sprendimas sujungtose bylose C-596/16 ir C-597/16 Di Puma and Zecca). Žr. Sofia Mirandola, Giulia Lasagni, „The European ne bis in idem at the Crossroads of Administrative and Criminal Law“, *The European Criminal Law Associations' Forum* 2 (2019): 130–131, https://eucrim.eu/media/issue/pdf/eucrim_issue_2019-02.pdf#page=52.

⁵⁵ Sofia Mirandola, Giulia Lasagni, „The European ne bis in idem at the Crossroads of Administrative and Criminal Law“, *The European Criminal Law Associations' Forum* 2 (2019), https://eucrim.eu/media/issue/pdf/eucrim_issue_2019-02.pdf#page=52; Michele Caianiello, „You can't always counter-balance what you want“, *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice* 25, 4 (2017): 283–298, https://brill.com/view/journals/eccl/25/4/article-p283_283.xml?language=en.

minėta, Lietuvos teismų praktikoje vadovaujamosi nuostata, kad *non bis in idem* principo pažeidimo grėsmė kyla tada, kai sprendimas yra priimtas baudžiamajame procese, administracinių teisės nusižengimų procese⁵⁶ ir pažeidimų, kurie pagal pobūdį prilyginami administraciniams nusižengimams, procese, t. y. mokestinio pobūdžio procese, kuriame paskiriamos mokestinės baudos⁵⁷.

Pagrindinės administracinės ir baudžiamosios teisenos santykio sprendimo taisyklės numatytos ANK. Visų pirma, ANK 592 straipsnyje nurodyta, kad jeigu BPK nustatytais atvejais ir tvarka yra atsisakoma pradėti baudžiamąjį procesą arba jis yra nutraukiamas, tačiau nustatoma, kad asmens veikoje yra administracinio nusižengimo požymių, medžiaga perduodama įgaliotai institucijai administracinio nusižengimo teisei pradėti (ANK 592 straipsnio 3, 4 dalys). Antra, pradėjus administracinę teisnę ir nustatius, kad asmuo gali būti padaręs nusikalstamą veiką, administracinė teisena nutraukiama ir medžiaga perduodama klausimui dėl baudžiamojo proceso pradėjimo spręsti (ANK 592 straipsnio 1 dalis), o atsisakius pradėti baudžiamąjį procesą, pagal ANK 592 straipsnio 2 dalį, administracinė teisena vėl tęsiama. Įvertinus tai, kad pagal ANK 5 straipsnio 2 dalį asmuo už padarytą teisės pažeidimą, atitinkantį administracinio nusižengimo požymius, atsako administracine tvarka pagal ANK, jeigu šis padarytas teisės

⁵⁶ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas“, TAR, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.41C0C448A298>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. sausio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-30-696/2015“, Infoplex, <https://www.Infoplex.lt/tp/993268>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2018 m. gruodžio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-360-976/2018“, Infoplex, <https://www.Infoplex.lt/tp/1674068>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2018 m. birželio 21 d. atnaujintoje administracinio nusižengimo byloje Nr. 2AT-37-648/2018“, Infoplex, <https://www.Infoplex.lt/tp/1604473>.

⁵⁷ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. lapkričio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-100-222/2015“, Infoplex, <https://www.Infoplex.lt/tp/1322610>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2017 m. lapkričio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-183-648/2017“, Infoplex, <https://www.Infoplex.lt/tp/1548640>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2018 m. lapkričio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-321-303/2018“, Infoplex, <https://www.Infoplex.lt/tp/1670950>.

pažeidimas neužtraukia baudžiamosios atsakomybės, manytina, kad šis reguliavimas iš esmės tinkamas, tačiau administracinė teiseną galėtų būti ne nutraukiama, o stabdoma tol, kol bus išspręstas baudžiamojo proceso klausimas. Tačiau klausimų vis dėlto kyla. ANK 2 straipsnio 5 dalies aiškinimas leidžia teigti, kad galutiniais sprendimais laikytini įsiteisėję institucijos (pareigūno) ir teismo nutarimai bei nutartys, išsprendžiančios atsakomybės klausimą administracinių nusižengimų bylose. Taigi, pagal teismų praktiką, ne tik nuobaudos skyrimas, tačiau net ir įsiteisėjęs sprendimas nutraukti administracinio nusižengimo bylą yra kliūtis taikyti baudžiamąją atsakomybę už tą pačią veiką: *Kasacinio bylos nagrinėjimo metu teismui buvo pateikti duomenys, kad [...] administracinio nusižengimo byla nutraukta pasibaigus dvejų metų nuobaudos skyrimo terminui. Šis teismo nutarimas yra įsigaliojęs ir iš esmės reiškia, kad dėl tų pačių veiksmų administracinio nusižengimo byloje priimtas galutinis procesinis sprendimas. Tai gi taikant baudžiamąją atsakomybę būtų susidurta su būtinumu vienaip ar kitaip spręsti klausimą dėl non bis in idem principo [...]*⁵⁸.

Kaip minėta anksčiau, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas ne vienoje byloje yra konstatavęs, kad pagal MAĮ skiriamos baudos yra baudžiamojo pobūdžio ir šios baudos už tą pačią teisę priešingą veiką negali būti taikomos kartu su baudžiamąja atsakomybe⁵⁹. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pripažinęs, kad dvigubo baudimo nepaneigia net taikaus susitarimo su mokesčių administratoriumi atvejai, jei yra pritaikoma baudžiamojo pobūdžio sankcija: *[...] tai, VMI ir juridinis asmuo dėl mokesstinio ginčo susitarė taikiai, nepaneigia, kad dėl juridinio asmens buvo vykdomas baudžiamojo pobūdžio mokesstinio ginčo procesas, kuris buvo galutinai užbaigtas, be kita ko, pritari-*

⁵⁸ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2017 m. spalio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-227-788/2017“, Infoplex, <https://www.Infoplex.lt/tp/1533551>.

⁵⁹ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. lapkričio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-100-222/2015“, Infoplex, <https://www.Infoplex.lt/tp/1322610>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2017 m. lapkričio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-183-648/2017“, Infoplex, <https://www.Infoplex.lt/tp/1548640>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2018 m. lapkričio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-321-303/2018“, Infoplex, <https://www.Infoplex.lt/tp/1670950>.

*kant jai minėtas baudžiamojo pobūdžio sankcijas*⁶⁰. Siekiant aiškumo, MAĮ 132 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad tais atvejais, kai padarytas mokesčių įstatymų pažeidimas turi nusikalstamos veikos požymių, mokesčių administratorius atitinkamą mokestinio patikrinimo medžiagą perduoda ikiteisminio tyrimo įstaigai ar prokurorui, o baudos skyrimo procesą sustabdo. Pagal šią normą baudos skyrimo procesas nepradedamas, jei baudžiamoji byla buvo iškelta iki mokestinio patikrinimo pradžios. MAĮ 132 straipsnio 5 dalies 1 punkte įtvirtinta *non bis in idem* principą atitinkanti taisyklė, pagal kurią, teismui priėmus apkaltinamąjį nuosprendį, kuriuo mokesčių mokėtojas nuteisiamas, ir šiam nuosprendžiui įsiteisėjus, mokesčių mokėtojui bauda nebeskirtina. Kita vertus, to paties straipsnio 2 punkte įtvirtinta taisyklė anaip tol minėto principo neatitinka, nes, pagal ją, teismui priėmus išteisinamąjį nuosprendį ir jam įsiteisėjus, taip pat tuo atveju, kai buvo atsisakyta pradėti ikiteisminį tyrimą, ikiteisminis tyrimas buvo nutrauktas, atnaujinus baudos skyrimo procesą, mokesčių mokėtojui skiriama bauda. Šios taisyklės automatinis taikymas gali lemti *non bis in idem* principo pažeidimą mokesčių administratoriaus veikloje, nes, kaip jau buvo konstatuota, minėtas principas pažeidžiamas tiek tada, kai asmuo antrą kartą baudžiamas už tą pačią veiką, tiek ir tada, kai jis antrą kartą už ją persekiojamas. Vadovavimasis minėta taisykle, manytina, nepažeistų *non bis in idem* principo tik tuo atveju, kai išteisinamajame nuosprendyje ar nutarime atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą arba jį nutraukti būtų tiesiogiai nurodyta, kad už atitinkamą veiką taikytina ne baudžiamoji, o mokestinė atsakomybė.

Taigi, toks reguliavimas leidžia teigti, kad tam tikrais atvejais, nors ir laikinai, bet vadovaujamosi *non bis in idem* principu ir tais atvejais, kai dar nėra galutinio sprendimo dėl tos pačios veikos, tačiau vyksta kitas, paprastai, baudžiamasis procesas.

BPK 3 straipsnio 1 dalies 8 punkte nurodytos šios galutinių sprendimų rūšys: 1) įsiteisėjęs teismo nuosprendis; 2) įsiteisėjusi teismo nutartis; 3) įsiteisėjęs prokuroro nutarimas nutraukti procesą. Taigi, kaip matyti iš šioje normoje išvardytų proceso sprendimų, draudžiama už tą pačią veiką

⁶⁰ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2018 m. lapkričio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-321-303/2018“, Infollex, <https://www.infollex.lt/tp/1670950>.

ne tik du kartus bausti asmenį, tačiau ir du kartus vykdyti baudžiamojo pobūdžio procesą.

Įsiteisėjęs teismo nuosprendis pagal BPK gali būti išteisinamasis, apkaltinamasis nuosprendis arba nuosprendis, kuriuo nutraukiama byla. Bet koks įsiteisėjęs nuosprendis, įsiteisėjusi teismo nutartis, kuria nutraukiamas procesas arba priimamas kitas galutinis sprendimas (pvz., atmesti skundą), taip pat įsiteisėjęs prokuroro sprendimas nutraukti ikiteisminį tyrimą, priimti procese, yra laikomi kliūtimi pradėti ar tęsti procesą dėl to paties asmens tos pačios veikos. Toks reguliavimas dera su Konvencija ir EŽTT jurisprudencija, kurioje aiškinami galutinio sprendimo forma ir turinys.

Konvencijos 7 protokolo 4 straipsnyje nustatyta, kad *niekas neturi būti vėl persekiojamas ar baudžiamas tos pačios valstybės už teisės pažeidimą, už kurį jis jau buvo išteisintas ar nuteistas galutiniu nuosprendžiu*⁶¹ pagal tos valstybės įstatymą ir baudžiamąjį procesą. Konvencijos 7 protokolo 4 straipsnio tikslas yra uždrausti kartoti baudžiamąjį procesą (*non bis in idem*), kuris buvo baigtas galutiniu sprendimu. EŽTT, aiškindamas šią nuostatą, Zolotukhin prieš Rusiją byloje apibrėžė principo *bis* elementą kaip naujo baudžiamojo persekiojimo pradėjimą po to, kai išteisinamasis ar apkaltinamasis nuosprendis jau įgijo *res judicata* galią⁶². Iš esmės tai reiškia, kad sprendimas pagal nacionalinę teisę yra neatšaukiamas, t. y. jau nebėra kitų įprastų (ordinarinių) teisių gynimo būdų, arba kai šalis tokias teisių gynimo priemones išnaudojo arba yra pasibaigęs terminas jomis pasinaudoti⁶³. Kalbant apie įprastas (ordinarines) teisių gynimo procedūras, būtina pabrėžti, kad nacionalinė vidaus teisė – tiek materialinė, tiek procesinė – turi atitikti teisinio tikrumo principą, reikalaujantį, kad sprendimo apskundimo procedūros būtų kokybiškai sureguliuotos (būtų aišku, kokie

⁶¹ Lietuviškame teksto variante įrašyti žodžiai *galutiniu nuosprendžiu*, kurių nėra angliškame teksto variante.

⁶² „Europos Žmogaus Teisių Teismo Didžiosios kolegijos 2009 m. vasario 10 d. sprendimas byloje Zolotukhin prieš Rusiją (Nr. 14939/03)“, 83, ECHR, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-91222>.

⁶³ „Europos Žmogaus Teisių Teismo Didžiosios kolegijos 2009 m. vasario 10 d. sprendimas byloje Zolotukhin prieš Rusiją (Nr. 14939/03)“, 83, ECHR, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-91222>.

proceso dalyviai, kokiais terminais, kokiais pagrindais gali skųsti sprendimus) ir atitiktų teisinio tikrumo principą⁶⁴. Tačiau, nepaisant to, kad sprendimą pagal nacionalinį reguliavimą galima apskųsti ir, pasinaudojus ekstraordinarinėmis priemonėmis (pvz., kasacija, bylos atnaujinimas, aukštesnio prokuroro galimybės *ex officio* atnaujinti bylą), jis vis tiek laikomas galutiniu tada, kai išnaudotos įprastinės apskundimo procedūros arba pasibaigę terminai jomis pasinaudoti⁶⁵.

Konvencijos 7 protokolo 4 straipsnyje teigiama, kad *ne bis in idem* principas yra skirtas apsaugoti asmenis, kurie jau galutinai išteisinti ar nuteisti. Šio Protokolo aiškinamajame pranešime, kalbant apie 4 straipsnį, teigiama, kad *šioje nuostatoje įtvirtintas principas taikomas tik po to, kai asmuo galutinai išteisintas arba nuteistas pagal atitinkamos valstybės įstatymus ir baudžiamąją procedūrą*. Kad asmeniui būtų suteikta teisė į apsaugą pagal šį straipsnį, vien galutinio sprendimo byloje nepakanka; galutinis sprendimas turi būti susijęs su asmens išteisinimu ar nuteisimu⁶⁶. Kaip nurodo EŽTT, norint nustatyti, ar konkretus sprendimas yra išteisinamasis ar apkaltinamasis nuosprendis (sprendimas), būtina vertinti tikrąjį ginčijamo sprendimo turinį ir jo poveikį asmens situacijai. Pripažįstant sprendimą galutiniu, nebūtina, kad jį būtų priėmęs teismas nuosprendžio forma⁶⁷. Todėl prokuroro, kuris turi įgaliojimus tirti asmens veiksmus, taikyti materialiąsias normas, įvertinti, ar buvo padaryta nusikalstama veika, ir, atlikęs šį vertinimą, nutraukti baudžiamąjį persekiojimą, paskiriant asmeniui nuobaudą, turinčią baudžiamąjį ir atgrasomąjį tikslą, sprendimas EŽTT praktikoje pripažįstamas galutiniu (prilyginamu apkaltinamajam nuosprendžiui),

⁶⁴ Ir atvirkščiai – įstatymas, suteikiantis vienai iš šalių neribotą diskrečiją pasinaudoti specialia gynimo priemone arba taikant tokią teisių gynimo priemonę sąlygomis, kurios leidžia didelį šalių galimybių disbalansą, prieštarautų teisinio tikrumo principui. „Guide on Article 4 of Protocol No. 7 to the European Convention on Human Rights. Right not to be tried or punished twice“ (2020), 21–22, ECHR, https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_4_Protocol_7_ENG.pdf.

⁶⁵ „Europos Žmogaus Teisių Teismo Didžiosios kolegijos 2019 m. liepos 8 d. sprendimas byloje Mihălache prieš Rumuniją (Nr. 54012/10)“, 108, 117–125, ECHR, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-194523>.

⁶⁶ *Ibid.*

⁶⁷ *Ibid.*

nors jį priimant teismas nedalyvavo⁶⁸. Skirtingai nuo pirmiau aptarto Lietuvos teisinio reguliavimo, pagal kurį prokuroro priimtas sprendimas nutraukti ikiteisminį tyrimą yra laikomas *res judicata*, EŽTT praktikoje prokuroro sprendimas nutraukti baudžiamąjį procesą paprastai nėra prilyginamas nei apkaltinamajam, nei išteisinamajam nuosprendžiui⁶⁹, ši nuostata taip pat netaikoma baudžiamojo proceso nutraukimui pagal amnestiją už veiksmus, kurie prilygo sunkiems pagrindinių teisių pažeidimams, pavyzdžiui, karo nusikaltimams prieš civilius gyventojus⁷⁰.

Taigi, pagal EŽTT praktiką, pagrindinis kriterijus, sprendžiant dėl sprendimo pripažinimo galutiniu, yra tas, kad asmens baudžiamoji atsakomybė nustatyta įvertinus bylos aplinkybes, kitaip tariant, buvo nuspręsta dėl bylos esmės. Norint, kad toks vertinimas būtų įvykdytas, būtina, kad sprendimą priėmusiai institucijai pagal vidaus teisę būtų suteikta sprendimų priėmimo galia, prieš tai išnagrinėjus (įvertinus) bylos esmę⁷¹. Taigi išvadą, kad bylos aplinkybės ir kaltinamojo kaltė ar nekaltumas buvo įvertintos iš esmės, gali patvirtinti bylos eiga konkrečioje byloje: pradėtas baudžiamasis tyrimas, asmeniui buvo pateiktas kaltinimas, kompetentinga institucija surinko ir ištyrė įrodymus, ir, remdamasi tais įrodymais, priėmė pagrįstą sprendimą. Jei už atitinkamo asmens veiką kompetentinga institucija paskyrė nuobaudą, galima pagrįstai manyti, kad ji iš esmės įvertino bylos aplinkybes ir nusprendė, ar asmens elgesys buvo teisėtas ar ne⁷². Lietuvos teismų praktikoje toks reikalavimas, kad sprendimas atitik-

⁶⁸ „Europos Žmogaus Teisių Teismo Didžiosios kolegijos 2019 m. liepos 8 d. sprendimas byloje Mihalache prieš Rumuniją (Nr. 54012/10)“, 99-101, ECHR, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-194523>.

⁶⁹ Ši pozicija išsakyta Europos Žmogaus Teisių Teismo bylose *Smirnova prieš Rusiją* (Nr. 8910/04), *Harutyunyan prieš Armėniją* (Nr. 36549/03), *Marguš prieš Kroatiją* (Nr. 4455/10), 120; *Horciag prieš Rumuniją* (Nr. 70982/01), iš: „Guide on Article 4 of Protocol No. 7 to the European Convention on Human Rights. Right not to be tried or punished twice“ (2020), 21–22, ECHR, https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_4_Protocol_7_ENG.pdf.

⁷⁰ „Europos Žmogaus Teisių Teismo Didžiosios kolegijos 2014 m. gegužės 27 d. sprendimas byloje Marguš prieš Kroatiją (Nr. 4455/10)“, 122–141, ECHR, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-144276>.

⁷¹ Europos Žmogaus Teisių Teismo Didžiosios kolegijos 2019 m. liepos 8 d. sprendimas byloje Mihalache prieš Rumuniją (Nr. 54012/10)“, 97, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-194523>.

⁷² *Ibid.*

tų ne tik BPK išvardytų sprendimų rūšį pagal formą, tačiau jis būtų galutinis ir pagal turinį, t. y. priimtas iš esmės ištyrus, išnagrinėjus aplinkybes, neanalizuojamas. O EŽTT, vertindamas labai įvairų nacionalinių reguliavimą, akcentuoja būtent sprendimo priėmimo pagrindą, t. y. ar jis priimtas iš esmės ištyrus ir įvertinus bylos aplinkybes. Todėl tokie sprendimai, kai procesas nutrauktas dėl senaties⁷³, kai procesas nepradėtas prokuroro sprendimu⁷⁴, nesprendus dėl bylos esmės, nelaikomi galutiniais *non bis in idem* principo kontekste.

Kaip matyti iš nacionalinių teismų praktikos, problemų, susijusių su įsiteisėjusiais teismų sprendimais, taikant *non bis in idem* principą, iš esmės nepasitaiko. Tačiau keliama klausimų dėl įsiteisėjusio prokuroro sprendimo nutraukti ikiteisminį tyrimą kaip galutinio sprendimo. Kaip matyti iš kasacinės instancijos teismo praktikos, bylose yra sprendžiama, ar ikiteisminio tyrimo atnaujinimas, veikos perkvalifikavimas (ypač visumos ir dalies, sutapčių atvejais ir pan.) dera su *non bis in idem* principu. Rečiau, bet sprendžiamas ir klausimas, ar nepažeidžiamas *non bis in idem* principas situacijoje, kai, proceso eigoje jau įvykdžius paskirtą bausmę, vėlesnėse stadijose yra keičiama veikos kvalifikacija ir skiriama nauja bausmė. Taigi, nepaisant, regis, aiškaus reguliavimo, teismuose vis dėlto keliama klausimų, susijusių su galutinio sprendimo nacionalinėje teisėje aiškinimu.

Nepaisant to, kad *įsiteisėjus prokuroro nutarimui nutraukti baudžiamąjį procesą, jis laikomas baigtu, BPK nustato atvejus, kai prokuroro nutarimas nutraukti baudžiamąjį procesą gali būti panaikintas ir ikiteisminis tyrimas dėl tos pačios nusikalstamos veikos atnaujinamas*⁷⁵. BPK 217 straipsnyje numatyta, kad pagal proceso dalyvių skundus ar savo iniciatyva prokuroras gali atnaujinti ikiteisminį tyrimą, jei tam yra pagrindas:

⁷³ Žr. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimą byloje *Smoković prieš Kroatiją* (Nr. 57849/12), 43–45, iš: „Guide on Article 4 of Protocol No. 7 to the European Convention on Human Rights. Right not to be tried or punished twice“ (2020), 19, ECHR, https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_4_Protocol_7_ENG.pdf.

⁷⁴ *Ibid.*

⁷⁵ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2019 m. rugsėjo 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-210-511/2019“, Infoplex, <https://www.Infoplex.lt/tp/1763545>.

kai paaiškėja esminės aplinkybės, turinčios reikšmės bylai išspręsti teisingai, kurios nebuvo nustatytos priimant sprendimą nutraukti ikiteisminį tyrimą. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra nurodęs, jog *ikiteisminio tyrimo atnaujinimas BPK 217 straipsnio nustatyta tvarka laikomas to paties buvusio proceso tęsia, o ne nauju (pakartotiniu) procesu ir non bis in idem principo nepažeidžia*⁷⁶. Konvencijos 7 protokolo 4 straipsnio 2 dalyje taip pat numatyta išlyga, pagal kurią *nedraudžiama atnaujinti bylos proceso pagal tos valstybės įstatymus ir baudžiamąjį procesą tuo atveju, kai iškyla nauji ar naujai paaiškėję faktai*.

Neretai abejonės dėl galimo *non bis in idem* principo pažeidimo kyla tais atvejais, kai byloje yra įsiteisėjęs prokuroro nutarimas nutraukti ikiteisminį tyrimą, tačiau teismai nustato, kad nors jis atitinka galutinio sprendimo byloje formą, bet neatitinka jo turinio. Štai ne vienoje byloje teismui teko konstatuoti, kad prokuroras, priėmęs sprendimo esmės neatitinkantį procesinį dokumentą, padarė proceso pažeidimą, tačiau jis nepripažintinas esminiu, nes iš sprendimo nutraukti tyrimą turinio akiivaizdu, kad prokuroras tiesiog perkvalifikavo asmens veiką: [...] *nutraukti baudžiamąjį procesą pagal BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punktą galima tik tuo atveju, kai asmens veikoje apskritai nėra jokio nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių. Tačiau, kai asmens veikoje yra kito nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių, baudžiamojo proceso pagal pirminį įtarimą nereikia nutraukti, nes keičiasi tik įtarimo turinys, o tyrėjas prieš apklausą asmeniui privalo įteikti naują pranešimą apie įtarimą (BPK 187 straipsnio 2 dalis)*⁷⁷.

⁷⁶ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. gruodžio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-538/2014“, Infoplex, <https://www.infoplex.lt/tp/940563>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. lapkričio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-446-942/2015“, Infoplex, <https://www.infoplex.lt/tp/1152496>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2018 m. gegužės 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-163-511/2018“, Infoplex, <https://www.infoplex.lt/tp/1603537>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2020 m. gruodžio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-269-303/2020“, Infoplex, <https://www.infoplex.lt/tp/1953603>.

⁷⁷ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2016 m. liepos 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-270-693/2016“, Infoplex, <https://www.infoplex.lt/tp/1302311>.

Kita vertus, kartais toks nepagrįstas sprendimas nutraukti tyrimo dalį ir spręsti dėl tam tikrų veiksmų atitikimo administraciniam nusižengimui, nors visos faktinės aplinkybės lieka kito nusikaltimo aprašyme, gali lemti *non bis in dem* principo pažeidimą: [...] prokuroras, nustatęs, jog [asmenys] nepadarė veikos, nurodytos BK 300 straipsnio 1 dalyje, turėjo ne nutraukti ikiteisminio tyrimo dalį, o teisės aktų nustatyta tvarka perkvalifikuoti įtariamųjų veiką iš BK 228 straipsnio 1 dalies, 300 straipsnio 1 dalies į BK 228 straipsnio 1 dalį. Nutraukus ikiteisminio tyrimo dalį dėl BK 300 straipsnio 1 dalyje nurodytos nusikalstamos veikos, inicijavus administracinio teisės pažeidimo teiseną dėl šios veikos ir šiai teisenai įvykus bei tuo pačiu metu dėl tos pačios veikos tęsiant ikiteisminį tyrimą pagal BK 228 straipsnio 1 dalį, buvo pažeista Konstitucijos 31 straipsnio 5 dalyje įtvirtinta [...] teisė nebūti baudžiamam už tą patį nusikaltimą antrą kartą ir Konvencijos protokolo Nr. 7 4 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta asmens teisė nebūti tos pačios valstybės institucijų persekiojamam ar baudžiamam už nusikaltimą, dėl kurio jis jau buvo galutinai išteisintas arba nuteistas pagal tos valstybės įstatymus ir baudžiamąjį procesą⁷⁸.

Atkreiptinas dėmesys, kad, pagal EŽTT praktiką, kai kuriais atvejais, susijusiais su dviem lygiagrečiais procesais, klausimas, ar procesas yra „galutinis“, gali būti nereikšmingas, jei nėra tikro proceso dubliavimo, o egzistuoja tik nagrinėjamų procedūrų derinys, sudarantis integruotą visumą⁷⁹. Tokiais atvejais EŽTT nurodo, kad nebūtina nustatinėti, ar ir kada pirmasis bylos procesas (pvz., mokestinis) tapo „galutiniu“, nes ši aplinkybė neturi įtakos sprendžiant dvigubo persekiojimo klausimą⁸⁰. Tačiau kartais tokia aplinkybė yra svarbi ir būtina siekiant nustatyti

⁷⁸ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2020 m. spalio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-127-689/2020“, Infoplex, <https://www.infolex.lt/tp/1934697>.

⁷⁹ „Europos Žmogaus Teisių Teismo Didžiosios kolegijos 2019 m. liepos 8 d. sprendimas byloje Mi-halache prieš Rumuniją (Nr. 54012/10)“, 82, ECHR, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-194523>; „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2017 m. gegužės 18 d. sprendimas byloje Johannesson ir kiti prieš Islandiją (Nr. 22007/11)“, 48, ECHR, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-173498>.

⁸⁰ „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2017 m. gegužės 18 d. sprendimas byloje Johannesson ir kiti prieš Islandiją (Nr. 22007/11)“, ECHR, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-173498>.

pirmojo proceso užbaigtumo momentą⁸¹. Antai kasacinės instancijos teismas konstatavo, kad nėra pagrindo pripažinti, jog asmuo buvo du kartus nubaustas už tą patį teisės pažeidimą, nes įsiteisėjusiu teismo sprendimu dar iki apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo administracinė teisena buvo nutraukta⁸².

Non bis in idem pažeidimo klausimas kartais nepagrįstai keliamas tada, kai asmuo nuteisiamas kaip padaręs ne vieną, o kelias pagal tą patį straipsnį kvalifikuojamas veikas, o vėlesnėse proceso stadijose šios veikos kvalifikuojamos kaip viena tęstinė veika arba atvirkščiai, arba už vienuose veikas yra nuteisiamas skirtinguose procesuose. Tokiais atvejais nėra nei faktinių, nei teisinių prielaidų konstatuoti šio principo pažeidimą⁸³. Kasacinėje praktikoje nurodyta, kad *perkvalifikuojant inkriminuojamą veiką pagal kitą BK specialiosios dalies straipsnį (straipsnio dalį), kai pritaikomi kitokie teisiniai požymiai, būtini šią veiką pripažinti nusikalstama, neįtvirtinti kaltinamajame akte nurodytame BK specialiosios dalies straipsnyje (straipsnio dalyje) ir šiame akte nepanaudoti apibūdinant inkriminuojamą veiką, nelaukiami baudžiamojo proceso, o kartu ir principo non bis in idem pažeidimu*⁸⁴. Tas pats pasakytina apie kelių asmenų baudžiamąjį persekiojimą dėl tos pačios veikos padarymo skirtinguose procesuose: [...] *draudimo bausti antrą kartą už tą pačią veiką esmė yra tai, kad asmuo, kuris nuteistas arba išteisintas, teismo nuosprendžiui įsiteisėjus, negali būti tais pačiais pagrindais iš naujo patrauktas baudžiamojon atsakomybėn ir vėl nuteisiamas arba išteisinamas. Tačiau tai jokia būdu nereiškia, kad už kele-*

⁸¹ Plačiau žr. EŽTT bylose *Nodet prieš Prancūziją*, 46, *Korneyeva prieš Rusiją*, 48, 58, iš: „Guide on Article 4 of Protocol No. 7 to the European Convention on Human Rights. Right not to be tried or punished twice“, 20, ECHR, https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_4_Protocol_7_ENG.pdf.

⁸² „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2018 m. gruodžio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-360-976/2018“, Infoplex, <https://www.infoplex.lt/tp/1674068>.

⁸³ Pvz., „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2017 m. birželio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-157-699/2017“, Infoplex, <https://www.infoplex.lt/tp/1491018>.

⁸⁴ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. liepos 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-380-942/2015“, Infoplex, <https://www.infoplex.lt/tp/1086965>.

to asmenų padarytą nusikalstamą veiką patraukus atsakomybèn ir nuteisus tik dalį tą veiką padariusių asmenų, baudžiamosios atsakomybės išvengia kiti tą veiką padarę asmenys⁸⁵.

1.4. *Bis* elementas, vertinant kitose valstybėse priimtus sprendimus

Svarbu paminėti, kad Konvencijos 7 protokolo 4 straipsnio taikymo sritis, kaip nurodyta šio straipsnio 1 dalyje, apsiriboja tik nacionaliniu lygmeniu, t. y. tos pačios valstybės institucijų vykdomu asmens baudžiamuoju persekiojimu ir baudimu. Taigi ši nuostata netaikytina tais atvejais, kai galimas baudžiamojo proceso pakartojimas yra susijęs su daugiau kaip vienos valstybės institucijų procesine veikla⁸⁶. Žmogaus teisių komiteto praktika taip pat aiški: Pakto 14 straipsnio 7 dalis, pagal kurią *niekas neturi būti antrą kartą teisiamas ar baudžiamas už nusikaltimą, už kurį jis jau buvo galutinai nuteistas ar išteisintas pagal kiekvienos šalies įstatymą ir baudžiamojo proceso normas*, taip pat netaikoma vertinant užsienio valstybių sprendimų *res judicata*, o skirtas tik nacionalinių institucijų sprendimams⁸⁷. Tais atvejais, kai keli sprendimai yra priimti ES Valstybėse narėse⁸⁸, kuriose vyko baudžiamieji procesai dėl galimai tos pačios veikos, taikomas ES reguliavimas. *Ne bis in idem* principo taikymo sąlygos nustatytos KŠSI 54 straipsnio ir Chartijos 50 straipsnyje, o jas aiškina ESTT⁸⁹. Literatūroje buvo pastebėta, kad, nepaisant to, jog *ne bis in idem* principo taikymas yra apribotas

⁸⁵ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. rugsėjo 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-346/2013“, Infollex, <https://www.infollex.lt/tp/728724>.

⁸⁶ Pavyzdžiui, EŽTT 2018 m. vasario 20 d. sprendimas dėl priimtino byloje *Krombach prieš Prancūziją* (Nr. 67521/14), iš: „The right not to be tried or punished twice only applies to courts in one and the same State: Mr Krombach’s application is inadmissible“, ECHR 121 (2018), <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22003-6045813-7770996%22%5D%7D>).

⁸⁷ John A.E. Vervaele, „Ne Bis In Idem: Towards a Transnational Constitutional Principle in the EU?“, *Utrecht Law Review* 9, 4 (2013): 214, <http://www.utrechtlawreview.org>.

⁸⁸ Taip pat Norvegijoje, Islandijoje ir Šveicarijoje.

⁸⁹ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2017 m. birželio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-159-976/2017“, Infollex, <https://www.infollex.lt/tp/1492490>.

Šengeno erdve, būtent KŠSĮ tarptautinį *ne bis in idem* principą įtvirtino kaip individualią *erga omnes* teisę⁹⁰.

Lietuvos teismai paprastai tinkamai nustato byloje taikytiną teisę ir ją aiškinančias jurisprudencijos nuostatas⁹¹. Nors galutinio sprendimo aiškinimas pagal ES teisę yra panašus kaip EŽTT jurisprudencijoje aiškinant Konvencijos 7 protokolo 4 straipsnio nuostatas⁹², tačiau teismams, nagrinėjantiems konkrečią bylą, kaip minėta, būtina ne tik nustatyti taikytiną teisę, tačiau ir atitinkamai remtis jos nuostatas aiškinančio teismo jurisprudencija.

Lietuvos Aukščiausiam Teismui kol kas tik kelis kartus aiškinta, koks ES valstybės narės sprendimas yra laikytinas galutiniu *non bis in idem* principo taikymo kontekste⁹³. Jose buvo detalai išdėstyta ESTT praktika, aktuali nacionaliniams teismams sprendžiant, ar kitoje ES valstybėje narėje kaltinamojo atžvilgiu yra priimtas galutinis sprendimas, užkertantis kelią teisti tokį asmenį dėl atitinkamos jam inkriminuojamos veikos Lietuvoje. Pritartina nuomonei, kad dėl lakoniško principo apibrėžimo ESTT turi tikrai daug galimybių aiškinti šio principo turinį ir taip iš esmės užtikrinti plates-

⁹⁰ John A.E. Vervaele, „Ne Bis In Idem: Towards a Transnational Constitutional Principle in the EU?“, *Utrecht Law Review* 9, 4 (2013): 218, <http://www.utrechtlawreview.org>.

⁹¹ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2017 m. birželio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-159-976/2017“, Infollex, <https://www.infollex.lt/tp/1492490>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2020 m. liepos 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-89-689/2020“, Infollex, <https://www.infollex.lt/tp/1903126>.

⁹² Antai ESTT rėmėsi EŽTT sprendimu *Zolotukhin prieš Rusiją*, kai padarė išvadą, kad galimybė pagal nacionalinę teisę atnaujinti baudžiamąjį tyrimą, jei paaiškės naujų faktų / įrodymų, netrukdo sprendimą laikyti „galutiniu“; savo ruožtu sprendime *Mihalache prieš Rumuniją* EŽTT nurodė ESTT praktiką *Kossowski* byloje ir nusprendė, kad, vertinant sprendimą kaip galutinį, jis turi būti priimtas nusprendus dėl bylos esmės. Žr. „Case law by the Court of Justice of the European Union on the principle of ne bis in idem in criminal matters“ (2020), 19, https://www.eurojust.europa.eu/sites/default/files/Publications/Reports/2020-04_Case-law-by-CJEU-on-NeBisInIdem_EN.pdf.

⁹³ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2017 m. birželio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-159-976/2017“, Infollex, <https://www.infollex.lt/tp/1492490>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2020 m. liepos 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-89-689/2020“, Infollex, <https://www.infollex.lt/tp/1903126>.

nį jo taikymą⁹⁴. Besivystanti ESTT jurisprudencija leidžia kalbėti apie tai, kad šio transnacionalinio principo turinio negali paveikti, t. y. susiaurinti, nei naujas ES reguliavimas, nei materialiosios teisės harmonizavimas⁹⁵.

Taigi, vadovaujantis ESTT praktika, tam, kad asmens procesą dėl jam inkriminuojamos veikos būtų galima laikyti galutinai baigtu pagal KŠSĮ 54 straipsnį, visų pirma būtina konstatuoti, jog dėl tokio sprendimo būtų užkirstas kelias baudžiamajai bylai tęsti⁹⁶. Šią sąlygą reikia vertinti remiantis valstybės, kurioje priimtas atitinkamas sprendimas baudžiamojoje byloje, teise. Sprendimas, kuriuo pagal asmens baudžiamąjį persekiojimą pradėjusios susitariančiosios valstybės teisę nėra užkertamas kelias baudžiamajai bylai tęsti nacionaliniu lygiu, iš esmės negali būti procesinė kliūtis pradėti ar tęsti šio asmens baudžiamąjį persekiojimą dėl tos pačios veikos kitoje susitariančiojoje valstybėje⁹⁷. Antra, siekiant nustatyti, ar sprendimas traktuotinas kaip toks, kuriuo galutinai baigiamas asmens baudžiamasis procesas, kaip tai suprantama pagal KŠSĮ 54 straipsnį, reikia įsitikinti, kad šis sprendimas buvo priimtas išnagrinėjus (išsprendus, įvertinus) bylą iš esmės⁹⁸.

KŠSĮ 54 straipsnyje nustatyta, kad asmuo, kurio teismo procesas vienoje Susitariančiojoje Šalyje yra galutinai baigtas, už tą pačią veiką negali būti persekiojamas kitoje Susitariančiojoje Šalyje, jeigu tuo atveju, kai buvo paskirta bausmė, ji jau įvykdyta, faktiškai vykdoma arba pagal nuosprendį priėmusios Susitariančiosios Šalies įstatymus nebegali būti vykdoma.

⁹⁴ Andrius Nevera, Svetlana Melničenko, „Non bis in idem principas Europos Sąjungos baudžiamojoje teisėje (I)“, *Socialinių mokslų studijos* 4, 4 (2009): 88–89.

⁹⁵ John A.E. Vervaele, „Ne Bis In Idem: Towards a Transnational Constitutional Principle in the EU?“, *Utrecht Law Review* 9, 4 (2013): 221, <http://www.utrechtlawreview.org>.

⁹⁶ „Teisingumo Teismo (didžioji kolegija) 2016 m. birželio 29 d. sprendimas byloje *Kossowski C-486/14*“, 34 punktas ir jame nurodyta ESTT praktika, Curia, <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=72E2C9497BE4CC707B73A01C10E1E8FE?text=&docid=180943&pageIndex=0&doclang=LT&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=45172>.

⁹⁷ *Ibid.*, 35 punktas ir jame nurodyta ESTT praktika.

⁹⁸ Angl. *decision was given after a determination had been made as to the merits of the case*; pranc. *cette décision a été rendue la suite d'une appréciation portée sur le fond de l'affaire*, „Teisingumo Teismo (didžioji kolegija) 2016 m. birželio 29 d. sprendimas byloje *Kossowski C-486/14*“, 42 punktas ir jame nurodyta ESTT praktika, Curia, <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=72E2C9497BE4CC707B73A01C10E1E8FE?text=&docid=180943&pageIndex=0&doclang=LT&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=45172>.

Chartijos 50 straipsnyje nustatyta, kad niekas negali būti antrą kartą teisiamas ar baudžiamas už nusikalstamą veiką, dėl kurios Sąjungoje jis jau buvo galutinai išteisintas ar pripažintas kaltu pagal įstatymą.

Akcentuotina, kad nors KŠSI 54 straipsnyje tiesiogiai reglamentuojamas tik *non bis in idem* principo taikymas tuo atveju, kai asmens teismo procesas pabaigtas paskiriant jam bausmę, tačiau ESTT yra nustatęs, kad KŠSI 54 straipsnyje įtvirtintas *non bis in idem* principas taikytinas ir kitokio pobūdžio teismo sprendimams bei kitos valstybės kompetentingos institucijos sprendimui, paprastai prokuroro, kurį priėmus tas pats asmuo nebegali būti teisiškai persekiojamas dėl tos pačios veikos. Taigi, galutiniai sprendimai *non bis in idem* prasme be teismo sprendimų, kuriais paskiriama bausmė, yra ir teismo sprendimas, kuriuo kaltinamasis galutinai išteisintas nesant pakankamai įrodymų⁹⁹, teismo sprendimas nutraukti bylą suėjus apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminui¹⁰⁰, taip pat – teismo ikiteisminio tyrimo kolegijos nutartis neperduoti bylos nagrinėti teisiamaajame posėdyje valstybėje, kurioje ji buvo priimta, užkertamas kelias naujam atitinkamo asmens baudžiamajam persekiojimui dėl tos pačios veikos, išskyrus atvejus, kai paaiškėja šio asmens kaltę patvirtinančių naujų faktinių aplinkybių arba įrodymų¹⁰¹. ESTT yra nurodęs, kad šio principo taikymo sritis taip pat apima galutinį baudžiamojo persekiojimo nutraukimą ikiteisminėje stadijoje kaltinamajam įvykdžius tam tikrus įpareigojimus, dėl kurio paprastai sprendžia prokuroras be teismo dalyvavimo, t. y. nebūtinai teismo sprendimą¹⁰².

⁹⁹ „Teisingumo Teismo (pirmoji kolegija) 2006 m. rugsėjo 28 d. sprendimas byloje Van Straaten, C 150/05“, Curia, <https://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?jsessionid=9ea7d2dc30d695337790350a40cb8b99a42497ceabbd.e34KaxiLc3qMb40Rch0SaxyMahr0?text=&docid=65194&pageIndex=0&doclang=LT&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=274216>.

¹⁰⁰ „Teisingumo Teismo (pirmoji kolegija) 2006 m. rugsėjo 28 d. sprendimas byloje Gasparini ir kt., C-467/04“, Curia, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:62004CJ0467&from=BG>.

¹⁰¹ „Teisingumo Teismo (ketvirtoji kolegija) 2014 m. birželio 5 d. sprendimas byloje M, C 398/12“, Curia, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX%3A62012CA0398>.

¹⁰² „Teisingumo Teismo 2003 m. vasario 11 d. sprendimas sujungtose bylose Gözütok (C-187/01) and Brügger (C-385/01)“, 28, 38, Curia, <https://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=&docid=48044&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=48503>.

Tačiau, kaip jau minėta, pagal ESTT praktiką aplinkybės, kad sprendimą, kuriuo užbaigiamas baudžiamasis procesas, priėmė prokuratūra, o ne teismas, ir nebuvo įvykdyta jokia bausmė, nėra lemiamos vertinant, ar šiuo nutarimu galutinai užkertamas kelias tęsti baudžiamąją bylą¹⁰³. Siekiant nustatyti, ar toks nutarimas yra tas sprendimas, kuriuo galutinai baigiamas asmens baudžiamasis procesas, kaip tai suprantama pagal KŠŠĮ 54 straipsnį, reikia įsitikinti, kad šiuo nutarimu pagal nacionalinę teisę galutinai užkertamas kelias tęsti baudžiamąją bylą ir kad jis buvo priimtas išnagrinėjus (įvertinus) bylą iš esmės¹⁰⁴. Kaip matyti iš ESTT praktikos, KŠŠĮ 54 straipsnyje įtvirtintas *non bis in idem* principas netaikytinas sprendimui, valstybės narės teisminių institucijų sprendimui, kuriuo byla užbaigiama nevertinus jos iš esmės, vien dėl to, jog kitoje valstybėje narėje pradėtas baudžiamasis procesas dėl to paties įtariamojo ir tos pačios veikos¹⁰⁵; prokuratūros nutarimui nutraukti baudžiamąjį persekiojimą ir galutinai baigti ikiteisminio tyrimo procedūrą (esant galimybei atnaujinti tyrimą arba panaikinti nutarimą) dėl asmens, nepaskyrus bausmės, kai iš šio nutarimo motyvų matyti, kad ši procedūra baigta neatlikus išsamaus tyrimo¹⁰⁶. ESTT taip pat nelaikė galutiniu nagrinėjamo principo kontekste tokio sprendimo, kuriuo pareigūnas, baigus nagrinėti bylą iš esmės ir prieš pareiškiant kaltinimus nusikaltimo padarymu įtariamam asmeniui, nurodė sustabdyti baudžiamąjį persekiojimą, kai toks sprendimas pagal šios valstybės nacionalinę teisę galutinai neužkerta kelio tolesniam baudžiamajam persekiojimui, taigi ir naujam baudžiamajam procesui šioje valstybėje dėl tos pačios veikos¹⁰⁷.

¹⁰³ „Teisingumo Teismo (didžioji kolegija) 2016 m. birželio 29 d. sprendimas byloje Kossowski C-486/14“, 38, Curia, <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=72E2C9497BE4CC707B73A01C10E1E8FE?text=&docid=180943&pageIndex=0&doclang=LT&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=45172>.

¹⁰⁴ *Ibid.*

¹⁰⁵ „Teisingumo Teismo 2005 m. kovo 10 d. sprendimas byloje Miraglia, C-469/03“, Curia, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:62003CJ0469&from=DA>.

¹⁰⁶ „Teisingumo Teismo (didžioji kolegija) 2016 m. birželio 29 d. sprendimas byloje Kossowski C-486/14“, Curia, <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=72E2C9497BE4CC707B73A01C10E1E8FE?text=&docid=180943&pageIndex=0&doclang=LT&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=45172>.

¹⁰⁷ „Teisingumo Teismo 2008 m. gruodžio 22 d. sprendimas byloje Turansky, C-491/07“, Curia, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX%3A62007CA0491>.

Taigi, kitoje valstybėje narėje priimto sprendimo vertinimas kaip galutinio yra sudėtingas, nes būtina įvertinti tiek sprendimo formą (teismo, prokuroro ar kitos valdžios institucijos, turinčios kompetenciją dalyvauti vykdamant baudžiamąjį teisingumą, sprendimas), tiek jo turinį (priimtas iš esmės ištyrus / išnagrinėjus bylą). Todėl Konvencijos, įgyvendinančios Šengeno susitarimą, 57 straipsnyje nustatyta bendradarbiavimo sistema, pagal kurią kompetentingos institucijos tam, kad išsiaiškintų sprendimo, priimto kitos valstybės teritorijoje, tikslų pobūdį, iš šios valstybės institucijų gali prašyti reikalingos teisinės informacijos¹⁰⁸. Nes, skirtingai nei nacionalinės teisės pagrindu priimto sprendimo atveju, šiuo atveju tai, ar sprendimas yra galutinis, pirmiausia nustatoma pagal valstybės narės, kurioje jis buvo priimtas, teisę. Tačiau tarpusavio pasitikėjimą galima užtikrinti tik teismui (prokuratūrai) turint galimybę, remiantis kitos valstybės perduotais dokumentais, įsitikinti, kad jos kompetentingų valdžios institucijų priimtas atitinkamas sprendimas iš tiesų yra galutinis sprendimas, kuriuo byla išnagrinėta iš esmės¹⁰⁹. Štai vienoje iš LAT bylų buvo konstatuota, kad vien tai, jog asmuo nebuvo nuteistas, nereiškia, kad klausimas dėl dvigubo persekiojimo nevyksta. LAT nurodė, kad siekiant nustatyti, ar Jungtinės Karalystės prokuroro sprendimas dėl asmens nepersekiavimo laikytinas galutiniu Konvencijos, įgyvendinančios Šengeno susitarimą, 54 straipsnio, aiškinamo atsižvelgiant į Chartijos 50 straipsnį, prasme, būtina gauti iš Jungtinės Karalystės informaciją dėl šio sprendimo pobūdžio (galutinis jis ar ne) pagal Jungtinės Karalystės teisę ir išsiaiškinti, ar jis buvo priimtas atlikus išsamų tyrimą bei įvertinus jo rezultatus¹¹⁰. Kitoje LAT nagrinėtoje byloje buvo nustatyta, kad VFR prokuratūra, vadovaudamasi VFR BPK 154 straipsnio 1 pastraipa, priėmė sprendimą laikinai nutraukti bylą dėl kaltinamųjų, remdamasi lau-

¹⁰⁸ *Ibid.*

¹⁰⁹ „Teisingumo Teismo (didžioji kolegija) 2016 m. birželio 29 d. sprendimas byloje Kossowski C-486/14“, 52, Curia, <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=72E2C9497BE4CC707B73A01C10E1E8FE?text=&docid=180943&pageIndex=0&doclang=LT&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=45172>.

¹¹⁰ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2017 m. birželio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-159-976/2017“, Infollex, <https://www.infollex.lt/tp/1492490>.

kiamu bausmės paskyrimu Lietuvoje už prekybą žmonėmis. Teismai konstatavo, kad šis sprendimas nėra galutinis, nes juo byla užbaigta nevertinus jos iš esmės, o vien dėl to, jog Lietuvoje pradėtas baudžiamasis procesas dėl tų pačių įtariamųjų ir tos pačios veikos, todėl šių asmenų baudžiamasis persekiojimas Lietuvoje nėra pakartotinis, šiuo persekiojimu nebuvo pažeistas *non bis in idem* principas¹¹¹.

Analizuojant naujausius ES instrumentus – Europos arešto orderį, Europos tyrimo orderį, Europos įrodymų orderį, kyla klausimas, ar *bis* elementas netraktuojamas dar plačiau ir kartais gali būti nebesiejamas su jokių galutiniu sprendimu. Kaip nurodoma literatūroje, *non bis in idem* principas kaip neprivalomas pagrindas atsisakyti vykdyti Europos arešto orderį (4 (2) straipsnis), Europos įrodymų orderį (13(1) (a) straipsnis), Europos tyrimo orderį (11(1) (d) straipsnis) ES norminiuose aktuose siejamas jau ne tik su galutiniu sprendimu, tačiau ir su vykdomu baudžiamuoju procesu už tą pačią veiką, kurios pagrindu yra išduoti šie orderiai¹¹². Vis dėlto pritariama pozicijai, kad šie instrumentai nėra sistemiškai reguliuojantys *non bis in idem* principo veikimą ar iš principo plečiantys jo veikimo lauką dėl to, kad, visų pirma, tai ne tiek asmens teisė, o pagrindas atsisakyti vykdyti atitinkamą orderį; antra, šiuose norminiuose aktuose numatyti labai riboti privalomo atsisakymo pagrindai, trečia, šis reguliavimas neapima visų baudžiamojo poveikio priemonių veikimo sričių (pvz., administracinių nuobaudų)¹¹³.

Konstitucijos, tarptautinių sutarčių, BK 5 ir 8 straipsnio nuostatų analizė, taip pat negausi kasacinės instancijos teismo praktika¹¹⁴ leidžia teigti, kad *non bis in idem* principas taikytinas ir situacijose, kai asmeniui užsienyje (ne

¹¹¹ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2020 m. liepos 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-89-689/2020“, Infolex, <https://www.infolex.lt/tp/1903126>.

¹¹² John A.E. Vervaele, „Ne Bis In Idem: Towards a Transnational Constitutional Principle in the EU?“, *Utrecht Law Review* 9, 4 (2013): 216, <http://www.utrechtlawreview.org>.

¹¹³ John A.E. Vervaele, „Ne Bis In Idem: Towards a Transnational Constitutional Principle in the EU?“, *Utrecht Law Review* 9, 4 (2013): 216, <http://www.utrechtlawreview.org>.

¹¹⁴ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2017 m. birželio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-159-976/2017“, Infolex, <https://www.infolex.lt/tp/1492490>.

Konvencijos dėl Šengeno susitarimo valstybėse narėse) priimtas galutinis sprendimas dėl tos pačios veikos. Remiantis pirmiau aptartu *bis* elemento turinio aiškinimu, taikant šį principą tokiais atvejais būtina įsitikinti, kad užsienyje priimtas sprendimas: a) atitinka tos valstybės galutinio sprendimo procesinį standartą; b) priimtas vadovaujantis tinkama procedūra, atitinkančia pamatinius teisės principus; c) priimtas išnagrinėjus bylą iš esmės.

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, darytina išvada, jog nepaisant to, kad norminiuose aktuose paprastai kalbama apie draudimą antrą kartą „bausti“, teismai šio principo turinį aiškina kaip draudimą ne tik bausiti, tačiau ir vykdyti antrą baudžiamąjį pobūdžio procesą. Spręsdami dėl tokio sprendimo, po kurio įsiteisėjimo įsigalioja ir minėtas draudimas, teismai turi vertinti, ar sprendimas buvo priimtas ištyrus / išnagrinėjus bylą iš esmės.

2. *Non bis in idem* principo pažeidimo ištaisymo galimybės

Teismams susidūrus su situacija, priešinga *non bis in idem* principui, būtina imtis teisinių priemonių šį pažeidimą pašalinti, tačiau, atsižvelgiant į proceso stadiją, nusikalstamos veikos kategoriją ir paties pažeidimo specifiką, situacijos ištaisymo priemonės gali būti skirtingos. Lietuvos teismų praktikoje, konstatavus esminius baudžiamosios teisės ir baudžiamąjį proceso principų ir normų pažeidimus, dažniausiai taikomos teisės kuriančiosios arba naikinančiosios sankcijos¹¹⁵. Tai yra, pirma, pažeidimo ištaisymas (instancine tvarka): bylos grąžinimas į ankstesnę stadiją, išteisinamojo nuosprendžio priėmimas, bylos nutraukimas *etc.*; antra, baudžiamosios atsakomybės (paprastai – bausmės) švelninimas, taip „kompensuojant“ konstatuotą pažeidimą, kurio ištaisyti neįmanoma¹¹⁶; trečia, baudžiamosios bylos atnaujinimas. Kaip matyti iš analizuotos teismų praktikos, nustačius *non bis in idem* principo pažeidimą, teismai paprastai arba nutraukia bylą,

¹¹⁵ Artūras Panomariovas, „Ikiteisminio tyrimo procesinės kontrolės teoriniai diskusiniai aspektai“, *Jurisprudencija* 59, 51 (2004): 29–30, 37.

¹¹⁶ Pvz., žr. Gintaras Goda, „Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese“ (Vilnius: Registrų centras, 2014): 226–233.

konstatuodami negalimumą antrą kartą bausti ar persekioti už tą patį, arba išskirtiniais atvejais taiko „kompensacines“ priemones, mažindami baudžiamosios atsakomybės apimtį. Taip pat išskirtinos situacijos, kai teismas konstatuoja, kad nors asmuo persekiojimas antrą kartą už tą patį, tačiau pirmasis procesas buvo nulemtas „klaidos“, ir būtent šio, o ne kartotinio, proceso pasekmės yra šalintinos. Tokia *non bis in idem* principo pažeidimo teisinių pasekmių šalinimo arba kompensavimo sistema dera ir su Konvencijos protokolo Nr. 7 4 straipsnio 2 dalimi, kurioje, be kita ko, nurodyta, kad nedraudžiama atnaujinti proceso pagal tos valstybės įstatymą ar baudžiamąjį procesą tuo atveju, kai iškyla naujų faktų ar naujai išryškėja aplinkybės bei esminės ankstesnių procesų klaidos, galėjusios turėti reikšmės nuosprendžio priėmimui.

Pats paprasčiausias ir efektyviausias pažeidimo pašalinimo metodas yra sprendimas nutraukti bylą, kuri gali būti priimta tiek prokuroras ikiteisminio tyrimo metu, tiek teismas bet kurioje teisminio bylos nagrinėjimo stadijoje. Galimas ir bylos grąžinimas į tokią proceso stadiją, kurioje pažeidimo ištaisymas įmanomas, pvz., nustačius, kad nebuvo laikytasi nutraukto ikiteisminio tyrimo atnaujinimo procedūros. Kita vertus, prieš priimant tokį proceso užtęsimą lemiantį sprendimą, reikėtų įvertinti situaciją, vadovaujantis proporcingumo, teisingumo ir proceso ekonomiškumo principais. Antai LAT nustatė, kad nuteistajam asmeniui ikiteisminis tyrimas buvo nutrauktas, o vėliau, nesilaikant ikiteisminio tyrimo atnaujinimo taisyklių (BPK 217 straipsnis), dėl tų pačių faktų pradėtas naujas ikiteisminis tyrimas ir, išnagrinėjus bylą teisme, priimtas apkaltinamasis nuosprendis. Kasacinės instancijos teismas konstatavo, kad pakartotinis baudžiamasis procesas prieš asmenį vyko ignoruojant byloje nustatytą aplinkybę, dėl kurios baudžiamasis procesas negalimas (BPK 3 straipsnio 1 dalies 6 punktą), taip pat nesilaikant draudimo antrą kartą bausti tą patį asmenį už tą pačią nusikalstamą veiką. Konstatuota ir tai, kad nustatytais aplinkybėmis bylos perdavimas iš naujo nagrinėti apeliacine tvarka netenka prasmės ir galimas tik vienintelis procesinis sprendimas – bylos dėl kaltinimo pagal BK 260 straipsnio 1 dalį nutraukimas¹¹⁷.

¹¹⁷ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gruodžio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-570/2010“, Infoplex, <https://www.infoplex.lt/tp/184689>.

Tačiau ne kiekvienoje byloje bylos nutraukimas, nustačius *non bis in idem* principo pažeidimą, yra tinkamiausias sprendimas. Teismas dažnai priverstas ieškoti kito reagavimo į *non bis in idem* pažeidimą būdo, ypač kai pažeidimas nulemtas akivaizdžios procesinės ar materialiosios teisės taikymo klaidos. Dėl to kasacinės instancijos teismas suformulavo „klaidos taisymo“ taisyklę, pagal kurią baudžiamasis procesas gali būti pripažintas teisėtu, jeigu anksčiau, neatskleidus visų reikšmingų aplinkybių, pritaikyta nepagrįstai švelni atsakomybės rūšis, pavyzdžiui, asmeniui per klaidą paskiriama administracinė nuobauda už KET pažeidimą, nežinant ar tinkamai neįvertinus fakto, kad dėl jo sukkelto eismo įvykio kilo nuskalstami padariniai – buvo sužaloti ar žuvo žmonės¹¹⁸. Toks vertinimas turi būti tinkamai motyvuotas ir pagrįstas įsitikinimu, kad ankstesnis administracinės atsakomybės taikymas buvo nulemtas klaidos, be to, būtina konstatuoti, kad yra pagrindas naikinti ankstesnę administracinę nuobaudą. Tačiau teisinė klaida, lėmusi netinkamos atsakomybės rūšies taikymą, turi būti tikrai šiuurkšti ir akivaizdžiai pažeidžianti teisingumo principą¹¹⁹. Tokia pažeidimo ištaisymo galimybė neprieštarauja Konvencijos 7 protokolo 4 straipsnio nuostatai, pagal kurią, be kita ko, nedraudžiama atnaujinti bylos proceso pagal tos valstybės įstatymus ir baudžiamąjį procesą tuo atveju, kai iškyla nauji ar naujai paaiškėję faktai ar nustatomos esminės ankstes-

¹¹⁸ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-686/2007“, Infoplex, <https://www.infolex.lt/tp/82091>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. kovo 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-102/2008“, Infoplex, <https://www.infolex.lt/tp/85272>.

¹¹⁹ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. birželio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-335/2012“, Infoplex, <https://www.infolex.lt/tp/381692>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. kovo 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-167-788/2015“, Infoplex, <https://www.infolex.lt/tp/1022929>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2016 m. kovo 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-109-788/2016“, Infoplex, <https://www.infolex.lt/tp/1232873>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2019 m. vasario 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-36-697/2019“, Infoplex, <https://www.infolex.lt/tp/1695620>; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2019 m. spalio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-245-788/2019“, Infoplex, <https://www.infolex.lt/tp/1772950>.

nio proceso klaidos, galėjusios turėti reikšmės bylos baigčiai¹²⁰. Taip pat pasakytina ir tai, kad po teismo nuosprendžio, kuriuo pripažįstama, kad ankstesnė administracinė nuobauda paskirta „per klaidą“, valstybės institucijos turi imtis priemonių ją panaikinti. Šios galimybės palikimas pačiam nuteistajam, manytina, nėra pakankama nagrinėjamo principo pažeidimo ištaisymo priemonė.

Kartais prokuroras ar teismas, grįsdamas baudžiamo proceso legitimumą, remiasi minėta „klaidos taisykle“ taisykle, nors administracinės atsakomybės taikymas iš tikrųjų negali būti pripažintas klaida, juolab, šiurkščia. Pvz., vienoje baudžiamojoje byloje asmenys buvo nuteisti pagal BK 290 straipsnį (neteko galios nuo 2016 m. balandžio 1 d.). Apeliacinės instancijos teismas, nustatęs, kad nuteistieji dėl to paties įvykio nubausti administracinėmis bandomis, pirmosios instancijos teismo nuosprendį panaikino ir baudžiamąją bylą nutraukė. Kasaciniu skundu prokuroras ginčijo bylos nutraukimą, argumentuodamas tuo, kad pažeidėjams administracinės nuobaudos buvo paskirtos dėl klaidos, kurią nulėmė ikiteisminio tyrimo pareigūno nepagrįstai priimtas nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą (šis nutarimas buvo panaikintas), ir kad vertinami veiksmai yra aiškiai pavojingesni negu atitinkamas administracinis nusižengimas. Kasacinės instancijos teismas, atmesdamas prokuroro skundą, nurodė, kad nesant aiškių kriterijų, atribojančių baudžiamąją ir administracinę atsakomybę už pareigūno įžeidimą, neįmanoma daryti išvados, kad administracinės nuobaudos pažeidėjams paskirtos nepagrįstai ir kad administracinė atsakomybė šiuo atveju yra nepakankama ir neproporcinga jų padarytai veikai¹²¹.

Kai kuriais atvejais teismas susiduria su situacija, kai klaidos nulemtas *non bis in idem* pažeidimas galėtų būti visiškai ištaisytas nutraukiant bylą, tačiau tokio sprendimo priėmimas pažeistų nukentėjusiųjų teises. Pvz., jau minėtoje „finansinės piramidės“ byloje susiklostė situacija, kai tos

¹²⁰ „Guide on Article 4 of Protocol No. 7 to the European Convention on Human Rights. Right not to be tried or punished twice“ (2020), 21–22, https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_4_Protocol_7_ENG.pdf.

¹²¹ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2016 m. kovo 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-109-788/2016“, Infoplex, <https://www.infoplex.lt/tp/1232873>.

pačios nusikalstamos veikos aplinkybės buvo įvertintos teismo baudžiamuoju įsakymu (BK 202 straipsnio 1 dalis) ir apkaltinamuoju nuosprendžiu, pripažinus, kad padaryta nusikalstama veika, nurodyta BK 182 straipsnyje. Įvertinus tai, kad teismo baudžiamąjo įsakymo procesas jau nebegalėjo būti atnaujintas, visiškai ištaisyti *non bis in idem* pažeidimą buvo galima tik nutraukus baudžiamąją bylą dėl sukčiavimo, kurioje nukentėjusiais ir civiliniais ieškovais buvo pripažinti šimtas septyniasdešimt asmenų. Įvertinęs šias aplinkybes, kasacinės instancijos teismas pripažino *non bis in idem* principo pažeidimą ir pritaikė tam tikras šį pažeidimą „kompensuojančias“ teisines priemones: įskaitė teismo baudžiamuoju įsakymu paskirtą baudą į bausmę ir nustatytą pažeidimą, be kita ko, vertino kaip vieną iš aplinkybių, pagrindžiančių BK 54 straipsnio 3 dalies taikymą (švelnesnės nei sankcijoje nurodytos bausmės skyrimas). Teisėjų kolegija nurodė: *Apsispręsdama netenkinti prokuroro skundo (kuriuo buvo prašoma naikinti BK 54 straipsnio 3 dalies taikymą ir skirti griežtą laisvės atėmimo bausmę), teisėjų kolegija atsižvelgia ir į sunkiai paaiškinamą ikiteisminio tyrimo atskyrimą pagal BK 202 straipsnio 1 dalį ir ankstesnę nuteisimą pagal šį kaltinimą. Kaip minėta, dėl to susiklostė ydinga teisinė situacija, prieštaraujanti non bis in idem principui, kurios neįmanoma ištaisyti procesinėmis priemonėmis*¹²².

Non bis in idem pažeidimo „kompensacinio ištaisymo“ poreikį iliustruoja ir kita kasacinės instancijos teismo byla, kurioje konstatuota, kad tinkama kompensacija nuteistiesiems už *non bis in idem* principo pažeidimus yra jiems paskirtų bausmių švelninimas ir atleidimas nuo bausmės¹²³. Ar tokia – *non bis in idem* pažeidimo „kompensavimo“ – praktika atitinka šio principo, kaip jį aiškina EŽTT, reikšmę, kol kas neaišku. Bet kuriuo atveju „kompensacinis“ *non bis in idem* principo pažeidimo ištaisyimas turi būti taikomas tik kaip *ultima ratio* priemonė, kai teisingumo, proporcingumo,

¹²² „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. kovo 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-112-788/2015“, Infoplex, <https://www.infolex.lt/tp/1033142>.

¹²³ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2020 m. spalio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-127-689/2020“, Infoplex, <https://www.infolex.lt/tp/1934697>.

teisėtų lūkesčių, nukentėjusiojo teisių apsaugos ir kiti teisės principai neleidžia nutraukti kartotinį procesą ir kai nebelieka kitų teisinių instrumentų pašalinti pažeidimą.

Išvados

Pagal Lietuvos teisinį reguliavimą ir teismų praktiką asmeniui, kuriam pritaikyta administracinė atsakomybė, negali būti taikoma baudžiamoji atsakomybė už tą patį pažeidimą. Mokestinė bauda taip pat gali tapti kliūtimi taikyti pažeidėjui dar ir baudžiamąją atsakomybę už nusikalstamą veiką, vertintiną kaip mokesčių slėpimas. Kita vertus, kai kurie EŽTT ir ESTT sprendimai rodo, kad mokestinės ir baudžiamosios atsakomybės santykis dar galutinai neišspręstas.

Darbo, drausmės ir civilinės teisės pažeidimai nepriskiriami baudžiamosios prigimties pažeidimų kategorijai, todėl dvigubos atsakomybės taikymas šiuo atveju *non bis in idem* principo pažeidimo nesukelia.

Non bis in idem principo elemento *bis* turinys aiškintinas tiek materialiaja prasme – negalima pakartotinai bausti, tiek procesine prasme – draudžiama vykdyti pakartotinį baudžiamojo pobūdžio procesą, t. y. negalima kartoti proceso ir po bylos nutraukimo bei išteisinimo.

Sprendimas, po kurio įsiteisėjimo draudžiama pakartotinai bausti ar vykdyti baudžiamąjį persekiojimą, laikomas galutiniu (*res judicata*), kai jis priimtas teismo arba ne teisminės institucijos, turinčios teisę priimti sprendimus dėl baudžiamojo pobūdžio sankcijos, ir kai byla buvo ištirta / išnagrinėta iš esmės.

Lietuvos teismų praktikoje, nustačius *non bis in idem* principo pažeidimą, teismai paprastai arba nutraukia bylą, konstatuodami negalimumą antrą kartą bausti ar persekioti už tą patį, arba išskirtiniais atvejais taiko „kompensacines“ priemones, mažindami baudžiamosios atsakomybės apimtį.

Nustačius, kad asmuo persekiojamas antrą kartą už tą patį, tačiau pirmasis procesas buvo nulemtas esminės klaidos, turi būti šalinamos

(jei procesiškai tai įmanoma) pirmojo, o ne kartotinio proceso, sukeltos teisinės pasekmės.

„Kompensacinis“ *non bis in idem* principo pažeidimo ištaisymas turi būti taikomas tik kaip *ultima ratio* priemonė, kai teisingumo, proporcingumo, teisėtų lūkesčių, nukentėjusiojo teisių apsaugos ir kiti teisės principai neleidžia nutraukti kartotinį procesą ir kai nebelieka kitų teisinių instrumentų pašalinti pažeidimą.

THE CONSTITUTIONAL NON BIS IN IDEM PRINCIPLE IN CRIMINAL JUSTICE: THE CONTEMPORARY CONCEPT AND CURRENT ISSUES OF APPLICATION

Rima Ažubalytė

Mykolas Romeris University

Oleg Fedosiuk

Mykolas Romeris University

Summary. *This article examines the universally recognized principle of law that prohibits double punishment for the same crime (non bis in idem). The study singles out the essential elements of this principle developed in the judgments of the European Court of Human Rights, the Court of Justice of the European Union, and the rulings of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania, and provides relevant examples of Lithuanian case law in criminal cases in response to violations. This article also presents the logical structure of the non bis in idem principle, and emphasizes that its content is revealed by the answers to three key questions: 1) What is meant by “for a crime”?; 2) What is meant by “for the same (idem)”?; and 3) What does it mean to “punish or persecute twice (bis)”? Detailed answers to these questions are explored within the content of this article. At the same time, the mistakes that lead to the detection of non bis in idem violations in particular cases are highlighted, as well as potential remedies to these violations which can be selected by the court, taking into account the specifics of each criminal case.*

Keywords: *non bis in idem, offence of criminal nature, double prosecution, res judicata, elimination of a fundamental defect in the previous proceedings.*

Rima Ažubalytė, Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Baudžiamosios teisės ir proceso instituto profesorė, socialinių mokslų (teisė) daktarė. **Mokslinių tyrimų kryptys:** baudžiamojo proceso konstitucionalizacija ir diferenciacija, baudžiamojo proceso principai, asmens teisių apsauga baudžiamajame procese, įrodymai.

Rima Ažubalytė, professor at the Institute of Criminal Law and Procedure at the Law School at Mykolas Romeris University, doctor of social sciences (Law). **Research interests:** constitutionalization and differentiation of criminal procedure, principles of criminal procedure, protection of human rights in criminal procedure, evidence.

Oleg Fedosiuk, Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Baudžiamosios teisės ir proceso instituto profesorius, socialinių mokslų (teisė) daktaras. **Mokslinių tyrimų kryptys:** baudžiamosios teisės normų aiškinimo, taikymo ir tobulinimo problemos.

Oleg Fedosiuk, professor at the Institute of Criminal Law and Procedure at the Law School at Mykolas Romeris University, doctor of social sciences (Law). **Research interests:** issues of interpretation, application, and development of criminal law.